МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему: **«ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМ ЗАХИСТОМ НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНУ»**

Виконав: студент 2 курсу, групи 8.2313-сп-дн
спеціальності 231 «Соціальна робота»
освітньої програми «Соціальна педагогіка»
А. Ю. Дереза

Керівник: доцент кафедри соціальної педагогіки
та спеціальної освіти, кандидат педагогічних наук,
доцент _____Ю. Р. Мацкевіч

Рецензент:_____
_____

Запоріжжя
2024 рік

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра соціальної педагогіки та спеціальної освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 231 «Соціальна робота»
Освітньо-професійна програма «Соціальна педагогіка»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____
«____» _____ 20__ року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТОВІ (СТУДЕНТЦІ)

_____
(прізвище, ім'я, по батькові)
1. Тема роботи _____
_____
_____
керівник роботи _____
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)
затверджені наказом ЗНУ від « ____ » _____ 20____ року № _____

2. Строк подання студентом роботи _____

3. Вихідні дані до роботи _____
_____
_____

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)
_____
_____
_____

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

7. Дата видачі завдання_____ _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка

Студент _____ _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 110 с., 64 джерела, 3 додатки.

Об’єкт дослідження: система управління соціальним захистом населення регіону.

Предмет дослідження – процеси та механізми формування ефективної системи управління соціальним захистом населення регіону.

Мета дослідження – розробка соціальних та організаційних механізмів удосконалення системи управління соціальним захистом населення регіону.

Гіпотеза дослідження: для формування ефективної системи управління соціальним захистом населення на регіональному рівні необхідно враховувати фактори соціально-економічні, демографічні, географічні, рівень економічного розвитку регіону та розвитку його соціальної інфраструктури, територіальну віддаленість від центру тощо. Ефективність формування системи управління соціальним захистом населення в регіоні характеризується загальними та конкретними критеріями, які реалізуються через показники, для об’єктивності яких враховуються як характер реалізації державних програм, так і специфіка регіону.

Методи: загальнонаукові методи дослідження, як спостереження, вимірювання, порівняння, аналіз, синтез, формалізація та ін.; а також такі конкретно-наукові методи емпіричної соціології, як експертне опитування у формі інтерв’ю, напівформалізоване інтерв’ю та якісний аналіз документів.

Практичне значення роботи полягає у застосуванні результатів емпіричного дослідження та соціального механізму, соціальної технології щодо вдосконалення системи управління соціальним захистом у регіоні з метою збалансованого розвитку регіону.

Галузь використання: соціальна робота, соціальне управління

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМ ЗАХИСТОМ НАСЕЛЕННЯ, СОЦІАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ, СОЦІАЛЬНА ТЕХНОЛОГІЯ, ВЗАЄМОДІЯ.

SUMMARY

Dereza A. Yu. Formation of an Effective System of Management of Social Protection of the Population of the Region.

The qualification work consists of an introduction, 3 sections, findings, a list of references (64 items), 3 appendixes on 13 pages. The qualification work volume is 110 pages, 83 of them – main text.

The object of the research is the management system of social protection of the population of the region.

The subject of the study is the processes and mechanisms of forming an effective management system of social protection of the population of the region.

The purpose of the research is to develop social and organizational mechanisms for improving the management system of social protection of the region's population.

The tasks of the qualification work*:*

1) conduct a sociological analysis and develop a concept for the formation of an effective management system from the standpoint of providing it with a new scientific interpretation in the context of social protection of the population of the region;

2) conduct an empirical study to identify assessments of the formation of a social protection management system for the population of the region;

3) substantiate the principles and tools for creating a social mechanism for the formation of an effective social protection management system for the population of the region;

4) develop the basic provisions of the social technology for the formation of an effective social protection management system for the population of the region.

Research hypothesis: for the formation of an effective management system of social protection of the population at the regional level, it is necessary to take into account socio-economic, demographic, geographical factors, the level of economic

development of the region and the development of its social infrastructure, territorial distance from the center, etc. The effectiveness of the formation of the management system of social protection of the population in the region is characterized by general and specific criteria, which are implemented through indicators, for the objectivity of which both the nature of the implementation of state programs and the specifics of the region are taken into account.

The following methods were used to perform the tasks: general scientific research methods, such as observation, measurement, comparison, analysis, synthesis, formalization, etc.; as well as concrete-scientific methods of empirical sociology, such as an expert survey in the form of an interview, a semi-formalized interview, and a qualitative analysis of documents.

The practical significance of the work lies in the application of the results of empirical research and social mechanism, social technology to improve the management system of social protection in the region for the purpose of balanced development of the region.

Field of use: social work, social management

Keywords: social protection management system, social mechanism, social technology, interaction.

ЗМІСТ

Вступ…….. 8
Розділ 1. Теоретичні підстави дослідження процесу формування системи управління соціальним захистом населення регіону…… 17
1.1. Підстави дослідження системи управління соціальним захистом населення у предметному полі соціології управління…..…… 17
1.2. Особливості формування системи управління соціальним захистом населення регіону……..…….. 29
Розділ 2. Дослідження та аналіз процесів формування системи управління соціальним захистом населення Запорізького регіону……. 41
2.1. Дослідження формування ефективної системи управління соціальним захистом……. 41
2.2. Результати емпіричного дослідження системи управління соціальним захистом населення Запорізького регіону……. 49
Розділ 3. Напрямки та механізми вдосконалення системи управління соціальним захистом населення Запорізького регіону……. 64
3.1. Соціальний механізм формування ефективної системи управління соціальним захистом населення регіону…… 64
3.2. Розробка соціальної технології формування ефективної системи управління соціальним захистом населення……. 75
Висновки…….. 87
Список використаних джерел……. 91
Додатки…….. 98

ВСТУП

Україна є соціальною державою, і тенденції, які відбуваються упродовж останніх років у даній сфері визначають необхідність створення соціально орієнтованої ринкової економіки. Побудова соціально орієнтованої моделі ринкової економіки України потребує значної уваги до стану соціального захисту населення і всієї соціальної сфери загалом як до основного індикатора рівня розвитку країни та суспільного добробуту населення зокрема. У зв'язку з цим існує необхідність аналізу існуючих підходів до розуміння сутності поняття соціального захисту, його змісту та взаємодії основних елементів організації системи соціального захисту.

Необхідним елементом функціонування будь-якої розвиненої держави є соціальний захист. Окремі аспекти цього питання викликають дискусії у наукових колах, оскільки є надзвичайно актуальними та важливими для всіх країн. В економічно розвинених державах соціальний захист є найважливішою складовою національної економіки, витрати на який сьогодні становлять значну частину у структурі валового внутрішнього продукту.

Актуальність нашого дослідження обумовлена такими причинами: по-перше, українське суспільство на сучасному етапі свого розвитку характеризується значно великою кількістю соціальних проблем, ніж кілька років тому, особливо в умовах розширення масштабів соціальних викликів та загроз. Пандемія коронавірусу, пов'язані з нею обмеження та їх наслідки призвели до зниження добробуту значної частини населення.

Сучасні реалії 24 лютого 2022 року спричинили нечуваний сплеск болю українського народу. Українсько-російська війна поставила перед державою Україна нові виклики щодо захисту свого народу, насамперед – життя і здоров'я українських громадян, захисту суверенітету української держави, появи нових категорій та проблем, які потребують соціального захисту (зовнішньо переміщені особи; діти з сімей зовнішньо переміщених осіб;

розлучені війною сім'ї; батьки, які втратили дітей; діти, які травмовані внаслідок військових дій; психологічний стан українських громадян; житлові та майнові втрати; сексуальне насильство; вбивство мирних громадян; примусово вивезені громадяни, у тому числі українські діти тощо). Ці обставини обумовили наступні фактори: збільшується різноманітність та кількість соціальних послуг; з'являються, у свою чергу, нові, які потребують нових форм соціального захисту різних категорії населення.

По-друге, регіональна адміністративна реформа в Україні – зміна кордонів та утворення об'єднаних територіальних громад (децентралізація) і відповідна зміна кількості районів в областях. Реформа відбувалася з 2015 до 2020 року. Замість понад 11 000 місцевих рад було сформовано 1469 територіальних громад. А замість 490 районів – 136 нових районів. Основні повноваження рад районів перейшли на нижчий (ради громад) і вищий (ради областей) рівні. Зміст реформи полягає у зміні структури виконавчої влади, диференціації компетенцій, функцій, предметів ведення між державною, регіональною та територіальною (муніципальною) владою тощо, корінним чином змінює систему управління соціальним захистом населення.

Проблеми соціального характеру, які існують на рівні регіонів, вирішувалися за сформованими центральною владою правилам. Сьогодні органи управління суб'єктів України стають головними суб'єктами системи управління соціальним захистом у регіонах країни.

Однак на практиці регіональна система управління соціальним захистом реалізується непослідовно та надзвичайно слабо, стикаючись з невирішеністю організаційних, правових, фінансово-економічних механізмів як на рівні їх законодавчого регулювання, так і локальному рівні реалізації.

По-третє, основною умовою ефективної діяльності системи управління соціальним захистом населення регіону є міжвідомча взаємодія між державним, регіональним, територіальними (муніципальними) управліннями, внаслідок чого міжвідомча взаємодія стає основною умовою її ефективної діяльності. За наявності єдиної структури соціального управління відсутня однаковість

елементів у побудові його підсистем.

Чинний в сучасних умовах соціальний захист населення в Україні насправді має недостатньо функціональних залежностей і зв'язків її елементів, що, у свою чергу, обмежує потенціал оперативного реагування на проблеми, які виникають у сфері соціального захисту.

По-четверте, все сказане вище обумовлює необхідність вивчення проблем ефективності управлінської діяльності соціального захисту, що допомагає розширити уявлення про особливості життя не тільки в країні, а й у конкретному регіоні, загальних тенденціях розвитку суспільства, а також дозволяє зрозуміти процес виникнення та розвитку багатьох кризових явищ.

Слід зазначити, що у межах оцінки ефективності розвитку управлінської діяльності, адаптації до нових суспільних умов немає єдиної системи її виміру і, як наслідок, знижується можливість налагодити результативну соціальну взаємодію між структурними елементами цієї системи.

У зв'язку з цим, набуває особливої значущості актуальність питання дослідження процесів удосконалення системи управління соціальним захистом та його адаптації до нових суспільних умов на регіональному рівні. Відповідно, виникає необхідність пошуку шляхів підвищення її ефективності в регіоні, оскільки кожен регіон має свої специфічні риси, які характеризують його. Це значною мірою, на наш погляд, буде сприяти збалансованому розвитку регіону.

Наукова проблема дослідження полягає в обґрунтуванні стратегії підвищення ефективності управління соціальним захистом населення у конкретному регіоні. У даний час існує протиріччя між необхідністю підвищення ефективності формування системи управління соціальним захистом населення та низьким ступенем вивченості цього процесу в межах соціологічної науки, а саме у соціології управління.

Проблема формування ефективної системи управління соціальним захистом у Запорізькому регіоні недостатньо вивчена. Разом з тим, дослідники, включаючи соціологів, аналізували ті чи інші сторони цієї проблеми.

Зокрема, до них можна віднести теоретико-методологічні основи аналізу

процесів системи управління соціальним захистом, методологічний фундамент яких закладено соціологічними теоріями М. Вебера, І. Гофмана, Р. Дарендорфа, Г. Зіммеля, Т. Парсонса, П. Сорокіна, Ю. Хабермаса, Д. Хоманса та інших [1; 3; 9; 17; 24; 30; 59; 62].

З опорою на дані теорії, система управління соціальним захистом населення може являти собою упорядковані, пов'язані між собою аспекти, які утворюють при взаємодії із зовнішнім середовищем цілісність соціальних норм та зв'язків, здатних задовольняти соціальні потреби суспільства та його конкретних індивідів.

Зокрема, на особливу увагу заслуговують праці М. Вебера. Описаний М. Вебером процес становлення бюрократії відображає сутність процесу інституціоналізації системи управління соціальним захистом, основними ознаками якого виступають формально встановлені правила (принципи) системи управління соціальним захистом, які ґрунтуються на жорстко регламентованих принципах ієрархічної структури посад, де сформульовано багато концепцій раціонального управління, які реалізують функцію системи управління соціальним захистом.

На сучасному етапі в Україні щодо проблеми розвитку системи надання соціальних послуг з різних аспектів накопичено позитивний досвід науково методологічного матеріалу такими фундаторами, як Я. Бєлєвцовою, яка вивчала функціонування механізму підвищення якості соціальних послуг; К. Дубич обґрунтовано механізми державного управління системою надання соціальних послуг; М. Кравченко розкриває методологічні та практичні аспекти системи соціального захисту населення; Г. Кучер висвітлені аспекти соціальної роботи з різними категоріями населення в умовах територіальної громади, які потребують надання соціальних послуг; В. Литвиненко визначено правове регулювання соціальних послуг у сфері соціального захисту населення; організаційно-правові аспекти соціального забезпечення та державні засади соціального захисту населення висвітлені у працях І. Ярошенко [57; 60; 64].

Загальна проблематика, механізми, інструменти, засоби, принципи та

ключові положення формування і реалізації державної соціально-гуманітарної політики достатньо системно і комплексно представлені у публікаціях таких вітчизняних науковців, як В. Гошовська, В. Карлова, А. Колот, В. Куценко, Е. Лібанова та інші. Адекватні сучасним проблемам соціально-гуманітарної сфери України інструменти та засоби державного регулювання достатньо змістовно напрацьовані у дослідженнях таких вчених, як А. Меляков, О. Власюк, Р. Лупак, Б. Мізюк, В. Зайченко, М. Куницька-Іляш, О. Мульска, О. Левицька, Т. Васильців, О. Іляш та інші [1; 2; 3; 7; 8; 15].

Центром перспективних досліджень Міністерства соціальної політики України та Національної Академії Наук України проведені актуальні дослідження у рамках Проекту ТАСІС «Посилення регіональних соціальних служб» і теоретичні та практичні аспекти надання соціальних послуг в Україні.

Також, хочемо звернути увагу, що в Україні, щороку розробляються тематичні державні доповіді щодо становища дітей, сімей та молоді. Щорічні державні доповіді є офіційними документами, метою яких є забезпечення центральних та місцевих органів виконавчої влади, громадськості України об’єктивною систематизованою інформацією. Так, зокрема, дотримання прав дітей в умовах збройного конфлікту окреслено у щорічній державній доповіді про становище дітей в Україні за підсумками 2014 року, послуги для дітей та сімей з дітьми описано у щорічній державній доповіді про становище дітей в Україні за підсумками 2019 року.

Наразі, Україною проводиться титанічна робота щодо соціальної підтримки населення у військових умовах: відповідно до законодавства України здійснюють соціальні виплати та допомоги, за можливості надаються соціальні послуги (у тому числі – дистанційно). Попереду в України багато роботи щодо виявлення та обґрунтування соціальних потреб, соціальних послуг для нових категорій постраждалих громадян, які з’являються в результаті військового конфлікту, напрацювання нових нагальних аспектів українського законодавства та механізмів фінансування таких соціальних послуг.

Виходячи з вищесказаного, визначено тему нашого дослідження

«Формування ефективної системи управління соціальним захистом населення регіону».

Об’єктом дослідження є система управління соціальним захистом населення регіону.

Предмет дослідження – процеси та механізми формування ефективної системи управління соціальним захистом населення регіону.

Мета дослідження – розробка соціальних та організаційних механізмів удосконалення системи управління соціальним захистом населення регіону.

Для досягнення цієї мети у роботі необхідно вирішити такі дослідницькі завдання:

1. Провести соціологічний аналіз та розробити концепцію формування ефективної системи управління з позиції надання їй нової наукової інтерпретації у контексті соціального захисту населення регіону.

2. Здійснити емпіричне дослідження з метою виявлення оцінок формування системи управління соціальним захистом населення регіону.

3. Обґрунтувати принципи та інструментарій створення соціального механізму формування ефективної системи управління соціальним захистом населення регіону.

4. Розробити основні положення соціальної технології формування ефективної системи управління соціальним захистом населення регіону.

Основні наукові гіпотези дослідження.

1. Для формування ефективної системи управління соціальним захистом населення на регіональному рівні необхідно враховувати такі соціально-економічні, демографічні, географічні та інші фактори як рівень економічного розвитку регіону та розвитку його соціальної інфраструктури, територіальну віддаленість від центру тощо. Врахування цих особливостей регіону у системі всеосяжного обліку названих факторів призведе до найбільш ефективних, раціональних управлінських рішень у сфері соціального захисту.

2. Ефективність формування системи управління соціальним захистом населення в регіоні характеризується загальними та конкретними критеріями,

які реалізуються через показники, для об’єктивності яких враховуються як характер реалізації державних програм, так і специфіка регіону, в основі яких повинні лежати єдині принципи, з одного боку, а з іншого – заснований на конкретних проблемах регіону необхідний соціологічний підхід.

3. Система соціально-економічних та організаційно-правових механізмів управління, яка склалася, не відповідає основним завданням формування ефективної системи управління соціальним захистом населення регіону, що знижує можливість швидкого реагування на проблеми, які виникають насамперед у соціально вразливих групах населення і, як наслідок, знижує можливість формування ефективних заходів соціального захисту.

Теоретико-методологічною основою дослідження послужили праці наступних учених: М. Вебера, І. Гофмана, Р. Дарендорфа, Г. Зіммеля, Т. Парсонса, П. Сорокіна, Ю. Хабермаса, Д. Хоманса та інших. Вивчення процесів системи управління соціальним захистом на основі соціологічних теорій М. Вебера – теорія соціальної дії, Т. Парсонса – теорія системи соціальної дії, П. Сорокіна – теорія інтегральної соціології, Дж. Хоманса – теорія обміну, Г. Зіммель – засновник формальної соціології, драматургічна соціологія І. Гофмана, теорія комунікативної дії Ю. Хабермаса.

Методи дослідження. У роботі застосовувалися такі загальнонаукові методи дослідження, як спостереження, вимірювання, порівняння, аналіз, синтез, формалізація та ін.; а також такі конкретно-наукові методи емпіричної соціології, як експертне опитування у формі інтерв’ю, напівформалізоване інтерв’ю та якісний аналіз документів.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

1. Обґрунтовано критерій та показники, які характеризують якісні ознаки ефективності системи управління соціальним захистом населення в регіоні, що включають співвідношення цілей та реальних проблем і надалі співвідносяться з фактичними результатами діяльності установ соціального захисту: а) загальної соціальної ефективності, що найбільш повно відображає характеристику галузі та покладених на неї функцій; б) конкретної соціальної

ефективності системи управління соціальним захистом населення, ключовим критерієм якої є оцінка повноти задоволення потреб та інтересів кожної людини.

2. Проведено оцінку формування системи управління соціальним захистом населення в Запорізькому регіоні, що дозволила виявити, з одного боку, стан проблеми, ефективність та перспективні напрямки, з іншого, оцінити ступінь задоволеності та очікування населення регіону.

3. Обґрунтовано соціальний механізм трансформації соціального захисту населення регіону у контексті соціальних очікувань мешканців, що складається із системи принципів та інструментарію, взаємодії певних систем, які мають свої особливості, межі використання, впливу, що викликає необхідність їх комплексного використання.

4. Розроблено соціальну технологію розвитку та регулювання системи управління соціальним захистом населення регіону, яка реалізує цілісність взаємодії всіх суб'єктів керування. Відповідно до пропозицій, які реалізуються названою соціальною технологією, можуть бути позитивно вирішені проблеми формування ефективної системи управління соціальним захистом населення Запорізького регіону.

Теоретична значущість дослідження. Матеріали проведеного дослідження та розроблені принципи й інструментарій створення соціального механізму, а також основні положення соціальної технології можуть використовуватися для подальшого теоретико-методологічного дослідження наукових підходів у предметному полі соціології. Крім того, обґрунтовані критерії характеризують організацію та якість функціонування системи управління соціальним захистом на регіональному рівні і дозволяють дослідити подальше вивчення критеріїв оцінки.

Практична значущість дослідження. Застосування результатів емпіричного дослідження та соціального механізму, соціальної технології щодо вдосконалення системи управління соціальним захистом у регіоні значною мірою, на наш погляд, будуть сприяти збалансованому розвитку регіону щодо

створення умов випереджаючого зростання, тобто. ефективного впровадження програми соціально-економічного розвитку регіону, зокрема підвищення ефективності системи управління соціальним захистом населення.

Результати дослідження можуть бути застосовані під час розроблення нормативно-правових актів, регіональних цільових програм, а також використовуватися науково-педагогічними кадрами для підготовки курсів «Соціологія управління», «Соціальний захист», «Оцінка послуг, проектів та програм» у ВНЗ.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ПІДСТАВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМ ЗАХИСТОМ НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНУ

1.1. Підстави дослідження системи управління соціальним захистом населення у предметному полі соціології управління

Наше суспільство на етапі свого розвитку характеризується значно більшою кількістю соціальних проблем, ніж кілька років тому, особливо в умовах розширення масштабів соціальних викликів та загроз українському суспільству, і це ставить у складну життєву ситуацію велику кількість населення України.

Сучасні соціальні обставини вимагають реалізації сукупності заходів щодо вдосконалення соціальних відносин у суспільстві з метою поліпшення соціального добробуту людей. У зв'язку з цим, актуалізується проблема ефективного розвитку системи управління соціальним захистом населення в нових суспільних умовах, необхідності дослідження в галузі її ефективності, пошуку шляхів підвищення ефективності та нових підходів з урахуванням сучасних викликів і нових стратегічних завдань.

Необхідно відзначити різноманітність підходів до визначення соціального захисту у контексті соціологічного знання. Різними авторами даються різні трактування визначення «соціальний захист», це пов'язано, насамперед, з неоднозначністю уявлень дослідників про зміст соціального захисту, умовами організації на регіональному рівні або країни в цілому.

В Україні зміст системи соціального захисту визначено в Конституції України та державних законах. Ці документи визначили соціальний захист як систему економічних, соціальних та організаційних заходів, які здійснюються державою для підтримки незахищених верств населення – пенсіонерів,

інвалідів, ветеранів війни, багатодітних сімей та інших малозабезпечених громадян [28]. Виходячи з положень Конституції, статті 46, держава зобов'язується вжити відповідних заходів, спрямованих на соціальний захист громадян, які б забезпечували належний рівень життя. Означені в Конституції України завдання вирішуються у вигляді конституційно закріплених соціальних гарантій, які передбачають створення необхідних умов для самозабезпечення громадян.

Проте декларація про соціальну державу не перетворює Україну на таку автоматично. Стає очевидним, що необхідна теоретична аргументація основ формування ефективної соціальної політики, яка б забезпечувала зайнятість населення, гідну заробітну плату, забезпеченість літніх одиноких громадян, соціальний захист та підтримку сім'ї, материнства та дитинства, дітей-інвалідів, інвалідів та інших вразливих категорій населення за допомогою розробки механізмів і комплексних програм їх реалізації на всіх рівнях влади, і навіть місцевого самоврядування. Тільки в цьому випадку утворюється соціальна держава.

На етапі розвитку суспільства систему управління соціальним захистом населення необхідно розвивати на науковій основі, де забезпечуються страхування людини від соціальних ризиків, а також реалізація її прав на гідне життя. Соціальна держава при цьому стає інструментом формування такого суспільства. Немає іншого суб'єкта системи управління соціальним захистом населення, здатного на основі делегованого управління соціальними ризиками до такого ступеня попередити або зменшити негативний вплив.

Під системою управління у соціальному захисті населення стосовно теми нашого дослідження слід розуміти взаємодію між структурними елементами системи керування соціальним захистом, яка спрямована на вирішення соціальних проблем та на захист прав людини [1].

Крім того, під час аналізу наукової літератури було виявлено, що соціальний захист у соціології управління це – царина соціології, яка вивчає теоретико-методологічні підходи, які досліджують проблемні напрями

керованості соціальних об’єктів та процесів, механізми функціонування та формування управлінських структур у різних суспільствах, і навіть історію своєї проблематики. Управління в даному випадку розглядається як інтегрований у суспільний процес, усвідомлено проектований та налаштований соціальний механізм, найкращим чином комбінуючий самоорганізацію та організацію, неформальні норми та формальні правила системи управління соціальним захистом.

Взаємодія управління та соціології передбачає отримання конкретної, додаткової інформації, зібраної в ході теоретичних та практичних досліджень за рахунок поглиблення змісту про різні соціальні об’єкти. Будь-які соціальні відносини та будь-яка соціальна взаємодія становлять предмет дослідження соціології, що включає і формування системи управління соціальним захистом. Здатність аналізувати, пояснювати та застосовувати соціологічну інформацію в управлінській діяльності лише покращує її ефективність.

Отже, у практиці ефективного розвитку системи управління соціальним захистом існує безліч проблем, сутність та значення яких не можна зрозуміти, не звертаючись при цьому до соціології. У рамках цього підходу можна виділити теорії, які застосовуються до аналізу системи управління соціальним захистом, які конкретизують деякі його положення і пропонують нові способи вирішення її завдань.

На підставі аналізу наукової літератури, нормативно-правових документів, соціальних теорій та особливостей, які в них виділяються, визначено пріоритетні наукові підходи до дослідження. При цьому кожен наступний підхід передбачає наявність і попереднього підходу.

У сучасних соціологічних теоріях необхідність організації соціального захисту населення розглядається в рамках теорії мотиваційно-споживчої сфери особистості, розробленої в середині 50-х рр. XX ст. А. М. Маслоу [24]. У рамках цієї теорії обґрунтовано доцільність реалізації індивідом активної діяльності відповідно до життєво необхідних потреб. Відповідно до даної теорії функціонування індивіда – це життєдіяльність біологічного та соціального

організму, де потреби постійно змінюються та переходять з однієї стадії до іншої. Комплекс потреб та їх задоволення є основою шкали основних показників рівня життя. Це становище визначає необхідність організації соціального захисту населення, орієнтованої на задоволення базових фізіологічних потреб, потреб у безпеці та самозбереженні, захисті від насильства та загроз, приналежності до соціальної групи та у повазі.

У контексті теорії систем Л. Берталанфі відзначає практичну доцільність організації соціального захисту населення, обумовлену тим, що соціальна система є певним, стійким переліком форм взаємозв'язку та поведінки людей, їх об'єднань, при цьому бажання індивіда покращити власне життя залежить від соціальних умов середовища, основою ж у вирішенні проблем соціального захисту життєздатності людини є обов'язкова опора на якісну зміну соціальної системи.

Спираючись на теорію систем Л. Берталанфі, можна відзначити, що в організацію системи управління соціальним захистом необхідно залучати потенціал неформальних, формальних систем, а також системи, які включають державні установи, відомства та соціально-орієнтовані організації. Отже, у контексті організації системи управління соціальним захистом населення необхідно оптимізувати діяльність, налагодити взаємодію соціальних установ та організацій, покликаних надати соціальну допомогу індивідам, які її потребують [9].

Застосування теорії практичної організації в нашому дослідженні дозволить вивчити розвиток та використання державно-приватного партнерства, узгодженість управлінської діяльності на всіх рівнях. У цих умовах надання різних видів допомоги соціально орієнтованими некомерційними організаціями дозволить надати більш ефективний соціальний захист різних соціальних груп.

Сучасні вчені розглядають соціологію соціального захисту як спеціальну теорію, яка спрямована на вирішення певних соціальних проблем що розкривають сутність соціального захисту у суспільстві. Застосування такого

підходу до теми нашого дослідження дозволяє зробити найбільш глибокий аналіз явищ, які емпірично фіксуються; більш ґрунтовно пояснити процеси, що спостерігаються; розглянути специфічні закономірності формування системи соціального захисту населення.

Ґрунтуючись на процесуальному підході, дана система управління дозволяє підвищувати ефективність формування системи керування соціальним захистом, більш ефективно використовувати свій потенціал (матеріально-технічний, кадровий та ін.). У даному випадку окремі соціальні утворення досягають узгодження особливих інтересів, які задовольняють потреби системи управління соціальним захистом населення, що дозволяє розмежувати повноваження їх функціонування та, як наслідок, налагодити ефективну соціальну взаємодію між структурними елементами.

Аналізуючи систему управління соціальним захистом, необхідно відзначити, що в науці вона розглядається як один із напрямків соціальної політики держави та як соціальний інститут.

Як відзначають дослідники, соціальний захист – це соціальний інститут, який пов’язує всі правові норми та призначений вирішувати економічні і соціальні проблеми вразливих категорій населення. У рамках системи управління соціальним захистом населення такі вразливі категорії населення отримують допомогу у вигляді компенсації у натуральній чи грошовій формі або у вигляді будь-яких послуг [1; 9; 15; 24].

У рамках цього підходу основними інститутами соціальної системи захисту є: соціальна допомога; соціальне страхування; соціальне обслуговування. Крім того, система соціального захисту на сучасному етапі свого розвитку, крім перерахованих вище факторів, включає наступні компоненти: соціальну підтримку, соціальну роботу, адаптацію та реабілітацію, самодопомогу та самозахист, соціальні пільги та гарантії.

Соціальна допомога – це взаємозв’язок державних органів управління та громадян, які мають середньодушовий дохід на душу населення нижче прожиткового мінімуму (допомоги, стипендії тощо) [3; 4; 10; 11].

Механізмом функціонування цього інституту є оцінка потреби.

Соціальне обслуговування є видом діяльності установ соціального захисту соціальної, психологічної, правової, медичної, побутової підтримки, проведення соціальної реабілітації та адаптації громадян.

Соціальне страхування охоплює всіх громадян, які проживають на території держави, а також працюючих на території цієї держави незалежно від громадянства. Механізм функціонування даного інституту є оцінка соціальних ризиків у зв'язку із втратою доходів, у зв'язку зі старістю, із втратою працездатності, професійного захворювання, втратою годувальника тощо. Система соціального захисту включає обов'язкове та добровільне соціальне страхування [11, с. 27].

Можна сказати, що взаємодія та наявність стійких зв'язків між інститутами системи соціального захисту значною мірою забезпечує її самостійність. Важливим у цих обставинах є застосування категорії «соціальна взаємодія» до аналізу системи управління соціальним захистом, оскільки в сучасній Україні ще накопичується досвід організації та функціонування цієї системи. Застосування категорії «соціальна взаємодія» дозволить всебічно дослідити явища та процеси в даній сфері (функціонування, структуру, взаємодію тощо), що призведе до найбільш ефективних, продуманих рішень на державному та регіональному рівні у сфері соціального захисту.

Характеризуючи систему управління соціальним захистом, А. Халецька зазначає її як спрямований вплив суспільних, державних, муніципальних органів на суспільні відносини, пов'язаний з виконанням соціальної функції держави, доводячи таким чином, що ця система поділяється на кілька підсистем (суспільного, державного, муніципального управління), які взаємопов'язані між собою.

О. Длугопольський виділяє ряд ознак системи управління соціальним захистом населення:

1. Своєрідний вид діяльності.

2. Організаційно-функціональний та програмно-цільовий принципи

діяльності, вертикальні зв’язки та відносини.

3. Безперервність та системність.

4. Поширення на недержавні та державні організації, некомерційні та комерційні у вигляді контрольно-наглядових процедур [7].

Виділені ознаки системи управління соціальним захистом дозволяють визначити її специфічні принципи, функції, складові, що дозволяє провести соціологічний аналіз процесу її функціонування.

Особливий інтерес для нашого дослідження системи управління соціальним захистом представляють ідеї П. Сорокіна і Г. Зіммеля, які приділяли велику увагу проблемам соціальної взаємодії [9].

Г. Зіммель зазначає, що все суспільне життя та всі соціальні процеси можуть бути розкладені на явища та процеси взаємодії, використовуючи при цьому поняття «соціальна взаємодія» для побудови загальних теорій у соціології. Г. Зіммель і П. Сорокін вперше визначили соціальну взаємодію як самостійний предмет вивчення [9].

Класифікація П. Сорокіна типологій соціальних взаємодій суб’єктів (особливості комунікації, характеристика діяльності суб’єктів, якість і кількість суб’єктів) має в своєму розпорядженні найбільш широкий спектр вибору підходів до дослідження проблеми формування системи управління соціальним захистом, що сприяє вивченню критеріїв оцінки функціонування механізмів системи управління соціальним захистом та її пріоритетних напрямків, формуванню системи цільових показників реалізації принципу адресності та оцінки її ресурсних можливостей у рамках соціологічних досліджень [9].

М. Вебер, автор теорії соціальної дії, виділив типи соціальної дії: традиційна, цілеспрямована, ефективна, ціннісно-раціональна. Вибудовуючи теорії соціальної дії, М. Вебер, Т. Парсонс за допомогою логіки соціального пізнання були змушені переглянути уявлення про соціальну дію у соціальній взаємодії, оскільки лише соціальна взаємодія сприяла найбільшою мірою структуровано та докладно відобразити суб’єкт суб’єктну характеристику соціальних процесів та явищ [1].

М. Вебер вважав, що основою соціології є соціальна взаємодія. У якості суб'єктів дії виступають не суспільство в цілому, а лише окремі індивіди, що становить особливий інтерес для дослідження системи управління соціальним захистом при визначенні адекватних методів дослідження та контролю як регуляторів соціальної взаємодії суб'єктів [1].

Т. Парсонс на основі свого аналізу соціальної взаємодії проводить поділ між такими категоріями, як структура та функціональність. Індивіди перебувають у взаємодії, причому займають різні статуси і відповідно різні позиції у соціальній структурі [1].

Для оцінки процесу формування системи управління соціальним захистом, крім структурних пропорцій, потрібна реалізація функціонального підходу, за допомогою аналізу функціональних взаємозв'язків елементів, що становлять даний процес (як у статиці, так і в динаміці), а також взаємозв'язків, які дозволяють виявити та оцінити характер і результати взаємодії окремих елементів системи, що розглядаються один з одним та з елементами інших сфер суспільства. Наприклад, результати функціональних соціальних взаємодій у системі управління соціальним захистом можуть виявлятися у формі пропорцій між витратами на різні соціальні заходи та програми; різними джерелами формування позабюджетних та бюджетних статей доходів, у тому числі між податками з юридичних та фізичних осіб; податками та всіма одержуваними доходами населення та підприємств; між зароблениими доходами населення та соціальними трансфертами; елементами державного мінімального соціального стандарту, тобто. між мінімальними розмірами заробітної плати, пенсій, стипендій, допомоги та прожитковим мінімумом; витратами суб'єктів соціальної політики та держави на розвиток соціального захисту та мінімально необхідними потребами у них; витратами держави на розвиток соціального захисту та реальними результатами, тобто. між державними мінімальними соціальними гарантіями (соціальними стандартами) та середніми доходами населення різних соціальних груп та низки інших пропорцій.

У своїй соціологічній концепції управління «Концепція раціональної

бюрократії» М. Вебер розуміє під бюрократією раціональну форму громадського порядку як вираз формальної реальності, що ґрунтується на жорстко регламентованих принципах ієрархічної структури посад. Раціональна бюрократія М. Вебера виступає як найкраща форма системи управління та може бути основою структури, що реалізує її функцію.

Система управління соціальним захистом – це організована, системна, соціальна взаємодія суб'єкта та об'єкта управління, яка створює умови цілісного, збалансованого розвитку, орієнтована на розширення видів послуг та підвищення їх якості, задовольняє потреби населення. Виходячи з вищесказаного, систему управління соціальним захистом можна охарактеризувати як лінійно-функціональну систему керування. У концепції раціональної бюрократії М. Вебер дає найповніше формулювання даних принципів [1].

У теорії обміну Дж. Хоманса соціальна дія аналізується як підстава соціальних процесів суспільства. За Дж. Хоманс, під час обміну діями виникає взаємна винагорода, яка в подальшому стає регулярною і повторюваною, що переростає в відносини, основою яких стають взаємні очікування [3].

Безпосередній та прямий обмін між взаємодіючими сторонами виступає як сутність «елементарної соціальної поведінки» у системі управління соціальним захистом. Таким чином, застосовуючи ці принципи на всі види взаємодії людей у системі управління соціальним захистом, можна аналізувати навіть його складні види: відносини влади, переговорний процес тощо.

Особливу увагу категорії соціальної взаємодії приділено у драматургічній соціології І. Гофмана, основою якої є аналіз умовних сторін соціальних взаємодій, причому він зіставляє театр із соціальним життям. Відповідно до драматургічної теорії І. Гофмана люди під час взаємодії у повсякденному житті використовують механізм «управління враженнями», намагаються створити про себе позитивне враження в інших, яке відповідає їх очікуванням, надають великого значення соціальному сприйняттю своїх дій [3]. У результаті соціальні ситуації – це спектаклі, у яких кожна людина діє як актор,

використовуючи свої власні можливості та елементи соціального середовища для створення необхідних вражень. Соціодраматичний підхід І. Гофмана відкриває широкі можливості для дослідження процесу формування ефективної системи управління соціальним захистом населення, яка пропонує вибір найбільш прийнятного способу досягнення мети у певній ситуації.

Важливе значення для нашого дослідження має теорія комунікативної дії Ю. Хабермаса. Відповідно до цієї теорії «комунікативна дія» у нашому випадку – це дискусія, у якій спеціаліст системи управління соціальним захистом розуміє та контролює дії своїх клієнтів з урахуванням символічних дій [3].

Таким чином, взаєморозуміння допомагає координувати людські дії та узгоджувати погляди людей. Життєвий світ у цій теорії є сферою комунікацій та її соціальних відносин. У результаті комунікативної практики повинні виникнути нові соціальні форми та рухи. Згідно з Ю. Хабермасом, для подолання конфлікту між життєвим світом і світом системи потрібна взаємодія, яка має сприяти подоланню відчуження у сфері комунікативної діяльності, дегуманізації соціальних зв’язків [3].

Система соціальної взаємодії є методологічною основою для вивчення процесів системи управління соціальним захистом на основі соціологічних теорій М. Вебера, І. Гофмана, Р. Дарендорфа, Г. Зіммеля, Т. Парсонса, П. Сорокіна, Ю. Хабермаса, Д. Хоманса та ін. [1, 3, 9, 11].

Можна сказати, що представники різних соціологічних напрямів аналізують категорію «соціальна взаємодія» як основу для реалізації соціальних процесів, результатом якого є соціальна послуга.

Таким чином, проведений соціологічний аналіз різних теоретичних підходів дозволяє розробити концепцію формування ефективної системи управління з позиції надання їй нової наукової інтерпретації у контексті соціального захисту населення регіону.

У роботі система управління соціальним захистом населення розуміється як організована, системна, соціальна взаємодія суб’єкта та об’єкта управління, що створює умови цілісного, збалансованого розвитку, орієнтована на

розширення видів послуг та підвищення їхньої якості, які задовольняють потреби населення.

Узагальнюючи вивчення процесів системи управління соціальної захистом на основі соціологічних теорій Л. Берталанфі, М. Вебера, І. Гофмана, Р. Дарендорфа, Г. Зіммеля, Т. Парсонса, П. Сорокіна, Ю. Хабермаса, Дж. Хоманса та ін., можна сказати, що система управління соціальним захистом населення має упорядковану та пов'язану між собою велику кількість частин, які при взаємодії із зовнішнім середовищем утворюють цілісність різних соціальних зв'язків, які задовольняють потреби товариства [15; 17; 24].

В результаті, можна виділити вузьке та широке розуміння системи управління соціальним захистом. У вузькому значенні під системою управління соціальним захистом розуміється управління безпосередньо соціальним захистом суспільства, що визначає її зміст, а саме надання підтримки та допомоги у разі виникнення важкої життєвої ситуації кожній людині. У широкому значенні під системою управління соціальним захистом розуміється сукупність моделей, норм, правил, цілей управління становленням конкретного суспільства в цілому, тобто забезпечення розвитку та формування повноцінної особистості, організацію умов для самореалізації та самовизначення людини. Як наслідок, відбувається формування системи управління соціальним захистом на мегарівні та макрорівні, де організаційна структура є макрорівень системи управління соціального захисту, а розробка нормативно-правової бази, формування основних напрямів соціальної політики – мегарівень. Головними формами соціального захисту у цьому у разі виступають: соціальна підтримка; соціальне обслуговування; соціальна допомога; соціальне страхування.

Щодо теми нашого дослідження найбільш доцільне застосування широкого та вузького розуміння системи управління соціальним захистом, на макрорівні та мегарівні, спрямоване на покращення процесів соціальної взаємодії населення із його соціальним простором. Основна ціль всебічного розгляду обох рівнів – розвиток суспільства як досить цілісної системи, як системи заходів та правових гарантій, соціальних стандартів, соціальних

відносин, які захищають кожного члена суспільства від соціальної, економічної та фізичної деградації в наслідок загрози життю чи здоров'ю, нездатності забезпечити своє матеріальне благополуччя з різних, незалежних від цього причин, неможливості реалізувати свій громадянський та трудовий потенціал, різкого, раптового погіршення умов його життєдіяльності, а також представляє стимулювання індивідуальної відповідальності кожного громадянина за власну соціальну захищеність та життєдіяльність.

Дана концепція соціального захисту населення у регіональних системах дозволяє визначити особливості її формування, що ґрунтується на розподілі державного бюджету в галузі соціального захисту, в основі якого лежать, з одного боку, єдині державні принципи, а з іншого боку, підхід, заснований на конкретних, специфічних проблемах регіону, що дозволяє підвищувати ефективність формування системи керування соціальним захистом, більш ефективно використовувати потенціал регіону (матеріально-технічний, кадровий тощо). У даному випадку окремі соціальні утворення досягають узгодження особливих інтересів, які задовольняють потреби системи управління соціальним захистом населення, що дозволяє розмежувати повноваження їх функціонування та, як наслідок, налагодити ефективну соціальну взаємодію між структурними елементами.

Тому при формуванні системи управління соціальним захистом населення на рівні регіону необхідно розуміти важливість регіональних особливості конкретної території.

Отже, підбиваючи підсумок теоретичного аналізу соціологічних теорій, можна сказати, що соціологічні дослідження формування ефективної системи управління соціальним захистом населення доцільно розглядати з позиції процесуального підходу, який передбачає єдиний процес взаємодії. Але тим не менш, теоретичні та методологічні перспективи соціальної взаємодії у процесі формування ефективної системи управління соціальним захистом в даний час залишаються недостатньо затребуваними.

Таким чином, аналіз різних підходів, соціологічних теорій та

особливостей, які в них виділяються, проведений у даному параграфі, показав, що соціологічні дослідження формування ефективної системи управління соціальним захистом населення доцільно розглядати з позиції процесуального підходу, який передбачає аналіз єдиного процесу взаємодії явищ та об'єктів дослідження. Концепція соціального захисту населення у регіональних системах та визначення особливостей її формування дозволяє розробити нову стратегію дії, спрямовану на створення умов якісного зростання та підвищення ефективності взаємодії між державними структурами та людиною, соціальними групами, населенням загалом під час вирішення соціальних проблем, що призведе до найбільш ефективних, раціонально продуманих рішень на державному та регіональному рівнях.

1.2. Особливості формування системи управління соціальним захистом населення регіону

Пріоритетною метою будь-якого сучасного суспільства, орієнтованого на прогрес є підвищення рівня життя населення. Запорукою економічного зростання та соціальної стабільності держави є повсюдна турбота про соціальне благополуччя та безпеку власних громадян.

У процесі історичного поступу України склалася неоднорідність її просторового розвитку, що значно впливає на соціальну будову, економічний розвиток, тактику та стратегію перетворень тощо. У 1990-х роках диференціація між регіонами певною мірою зросла. Це має прояв у кількох причинах:

1. Істотно слабшає керуюча роль держави. Значною мірою скорочуються державні інвестиції, які виділяються на регіональний розвиток, скасовується більшість соціальних та економічних компенсаторів.

2. Починає працювати механізм ринкової конкуренції. У даному випадку регіони поділяються за їхніми недоліками та перевагами. При цьому регіони,

які мають різний менталітет населення, структуру економіки, адаптуються по-різному.

3. З'являється фактична відмінність суб'єктів України в економічних відносинах з центром.

У системі соціального захисту України накопичена значна кількість проблем, частина яких успадкована ще з радянських часів. Дефіцит фінансових ресурсів завжди ставить перед вибором між розвитком та споживанням. Політична нестабільність і постійні вибори (з осені 2004 р.) спонукали урядовців віддавати пріоритет споживанню.

Нагальними проблемами макроекономічної стабільності в Україні є відсутність структурних реформ, сировинна орієнтація промислового виробництва, низький рівень інноваційної активності, високий рівень інфляції, корупція, незахищеність прав власності, недосконаліть законодавства. Значні коливання обмінного курсу, накопичення зовнішнього боргу, низький рівень капіталізації вітчизняних банків також стали серйозними макроекономічними потрясіннями. Сучасна фінансово-економічна криза призвела до різкого скорочення ВВП та зростання безробіття.

Ключовими завданнями реформування системи соціального захисту є:

- реформування існуючої системи пільг, зокрема, зведення до мінімуму професійних пільг та монетизація соціальних пільг;

- підвищення якості та ефективності соціальних послуг; впровадження соціальних паспортів сімей та осіб, які звертаються до соціальної служби; розробка для них індивідуальних програм;

- підготовка кваліфікованих кадрів для соціальних служб;

- розширення мережі установ з надання соціальних послуг, зокрема надання ключових позицій неурядовим організаціям; впровадження механізму підтримки громадських ініціатив на місцевому рівні.

Протягом періоду економічного зростання Україна досягла значного прогресу в скороченні абсолютної бідності. Однак, через відсутність ефективних заходів державної політики, нерівність у доходах, що поглибилась

в перехідний період, не зменшується. Як наслідок, рівень відносної бідності залишається незмінним протягом останніх дев'яти років.

Українське суспільство не вирішує проблем окремих груп населення, які найчастіше стикаються із соціальним відторгненням. Йдеться про традиційно уразливі групи населення (інваліди, етнічні меншини, такі як цигани, кримські татари, і т.д.), а також нові групи, які з'явилися порівняно недавно – ВІЛінфіковані та хворі на СНІД, споживачі наркотиків і секс-меншини. Толерантне загалом ставлення до таких людей поєднується з небажанням жити у сусідстві з ними, що призводить до їх ізоляції в усіх сферах життя.

Основними завданнями нової стратегії подолання бідності повинні бути усунення негативного впливу фінансово-економічної кризи на добробут населення, визначення груп населення, що мають найвищий ризик соціального відторгнення і розробка заходів для їх інтеграції в суспільство.

4. Основні проблеми забезпечення стабільності і адекватності пенсійної системи пов'язані з демографічними тенденціями, а саме з низькою народжуваністю та старінням населення.

Найбільш актуальними завданнями вдосконалення пенсійної системи в Україні є:

- удосконалення механізму призначення та індексації пенсій;

- законодавче регулювання гарантованого мінімального розміру пенсії;

- залучення широких верств населення до пенсійного страхування, підвищення пенсійного віку та / або необхідного стажу (особливо для жінок), запровадження накопичувального обов'язкового пенсійного страхування;

- розвиток приватних пенсійних фондів, зокрема, професійних пенсійних систем для фінансування дострокового виходу на пенсію працівників, зайнятих у шкідливих умовах;

- забезпечення прозорості пенсійної системи та кодифікації пенсійного законодавства.

Ключовими проблемами у сфері охорони здоров'я та довгострокового догляду є:

− недостатнє фінансування галузі і, разом з тим, неефективне використання наявних ресурсів, внаслідок чого населення вимушене за власний рахунок оплачувати значну частину медичних послуг (включаючи оплату «у конверті»);

− жорстка, складна і непрозора система фінансування;

− обмежений доступ до якісних послуг охорони здоров'я; вимушені неофіційні платежі за надання медичної допомоги.

Першочерговими завданнями реформування системи охорони здоров'я є збалансування державних гарантій з фінансовими ресурсами, структурна реорганізація охорони здоров'я на засадах первинної медико-санітарної допомоги, переходу від адміністративної до контрактної моделі.

Дослідження системи соціального захисту та соціальної інтеграції значною мірою ускладнюється браком статистичних даних. На початку перехідного періоду українська статистика відповідала радянським стандартам, і не була адаптована до ринкових умов та міжнародної методології. Практики вибіркових обстежень відповідно до міжнародних стандартів не існувало. Гіперінфляція у 1992-1995 рр. (37,193.2 разів), введення національної валюти у 1996 р. і нестабільність валютного курсу унеможливили дослідження більшості вартісних показників у динаміці. У системі офіційної статистики міжнародні стандарти в цілому були запроваджені у 90-х рр..

Обстеження умов життя домогосподарств та обстеження економічної активності населення проводяться на постійній основі. Проте існує потреба у вдосконаленні показників бідності, зокрема, у подальшому узгодженні національної системи моніторингу бідності з європейською практикою.

Що стосується обстеження робочої сили, існує необхідність щомісячного моніторингу та коригування на сезонність з метою більш чіткого і оперативного дослідження тенденцій. Є також деякі прогалини у системі показників, зокрема, не розраховується середній вік виходу з ринку праці.

Статистичні дані з питань охорони здоров'я, освіти, соціального захисту надаються переважно відповідними міністерствами та відомствами. Основними

проблемами в цьому випадку є актуальність, прозорість, об’єктивність та повнота інформації.

Формування системи управління соціальним захистом у регіонах України для вітчизняної практики досить нове явище, оскільки регіональна адміністративна реформа (2020 р.) радикальним чином змінює цю систему. Існуючі на регіональному рівні соціальні проблеми вирішувалися за сформованим Центром правилами.

Сьогодні органи державного управління суб’єктів України стають головними суб’єктами системи управління соціальним захистом у регіонах країни. Однак на практиці регіональна система управління соціальним захистом реалізується непослідовно та надзвичайно слабо, стикаючись з невирішеністю організаційних, правових, фінансово-економічних механізмів як на рівні нормативно-правового забезпечення так і на рівні їх реалізації.

Повноваження із соціального захисту розподіляються між різними відомствами і, як наслідок, актуалізують проблему міжвідомчої взаємодії. Як показують статистичні звіти, відмінності регіонів за рівнем життя, економічного розвитку досить великі, і тому вирівнювання цих відмінностей нереалістичне. Найбільш реалістичним завданням є зупинка подальшого відставання регіонів-аутсайдерів. Для цього необхідно створити умови для прискорення економічного зростання цих регіонів, скоротити частку населення, що живе за межею бідності.

Необхідні як державні вкладення, так і використання соціальних, економічних, правових механізмів. При самому оптимістичному сценарії це займе не одне десятиліття.

З іншого боку, термін «регіон» – різноаспектне поняття. Це пов’язано, по-перше, із внутрішнім поділом простору країни, тобто розуміння регіону як адміністративно-юридичного простору, так і з поділом світового простору, тобто. міжнародно-політичне розуміння (зовнішня політика регіону); по-друге, визначення регіону за базовою функцією або групою характеристик, які є основною для конкретного дослідження (географічні, геополітичні,

соціологічні, культурні, економічні регіони).

Найбільш поширеними парадигмами у теоріях регіонального управління є:

1. Регіон-квазікорпорація.

2. Парадигма регіону-ринку.

3. Парадигма регіону-квазідержави.

4. Парадигма регіон-соціум.

Відповідно до А. Гранберга, теорії управління та регіонального розвитку засновані на результатах мікроекономіки, макроекономіки та інших областей сучасної економічної науки [3].

Парадигма регіону-квазідержави передбачає проведення регіональних досліджень, основою яких є інституційні теорії, що формують найбільш ефективні механізми регулювання ринку, які визначають ступінь державного втручання в регіональну економіку (зайнятість та доходи, виробничі фактори). Для позначення групи прилеглих країн, які є або окремий економіко-географічний регіон, або близький за національним складом та культурою, чи з суспільно-політичного ладу район світу. Подібність економіки країни та регіону визначає можливість застосування макроекономічних викладок.

Мікроекономічні розробки – поняття коли необхідно вивчити регіон як взаємодію суб’єктів регіональної економіки, виявити внутрішні відмінності, при цьому досліджуються галузі функціонування різних ринків усередині регіональних кордонів, які узгоджуються з парадигмою «регіон-квазікорпорація»; а у разі, коли регіон активно змагається з іншими регіонами, національними та транснаціональними корпораціями на ринку виробництва, продуктів та послуг, це більшою мірою узгоджується з парадигмою «регіон-ринок».

Орієнтація підвищення рівня життя з урахуванням вдосконалення освіти, охорони здоров’я, культурних цінностей та навколишнього середовища, коли при цьому не зводиться регіон до соціальної підсистеми, відповідає парадигмі «регіон-соціум».

Н. Кривоконь наголошує, що соціальний захист населення в регіоні формується із двох складових:

1. Як соціальна політика, що реалізується на конкретній території.

2. Як комплекс заходів, що здійснюються регіональною владою [24].

Реалізація на конкретній території національної політики ґрунтується на розподіл державного бюджету в галузі соціального захисту, в основі якого лежать єдині принципи, з одного боку, а з іншого боку, підхід, заснований на конкретних, специфічних проблемах регіону.

Регіон як велика індивідуальна територіально-адміністративна та господарсько-економічна одиниця (суб'єкт) у системі економічних та соціальних зв'язків та відносин, характеризуючись та відрізняючись особливими рисами та ознаками щодо інших елементів аналізованої системи, з одного боку, забезпечує реалізацію надрегіональних функцій та рис соціального захисту, а з іншого, надає суттєвий вплив на соціальний захист з урахуванням своєї специфіки.

Тому важливо простежити процеси функціонування системи управління соціальним захистом на регіональному рівні саме з цих двох позицій, єдність яких тільки і може забезпечити здійснення спільного та особливого (зокрема, регіонального) у реалізації даних відносин, а, отже, їх повноту та ефективність.

На думку П. Шевчука, система управління соціальним захистом має забезпечувати гарантії, оформлені в систему мінімальної соціальної підтримки різних категорій населення, що виникає при умові кризового стану економіки держави [62].

Говорячи про особливості функціонування та розвитку соціального захисту у регіонах (у регіоні), П. Шевчук зазначає наступне:

По-перше, слід розрізняти особливості загального характеру всіх регіонів. І вони, ці особливості, дуже суттєві та об'єктивні. Вони випливають із самої природи функціонування, управління, регулювання процесів формування системи управління соціальним захистом та відносинами на різних рівнях життєдіяльності державного механізму як єдиного цілого і водночас що

складається з окремих неоднорідних складових, хоч і органічно (так, у всякому разі, має бути) взаємопов’язаних.

По-друге, особливості функціонування та розвитку системи управління соціальним захистом, так би мовити, по горизонталі, на рівні регіонів та виходячи зі специфіки і особливостей кожного з них один перед одним [62].

Специфічні особливості регіонів можуть бути більш-менш вираженими, але від цього не менш значущими:

1. Географічні характеристики (соціальна структура, історичні та національні умови життя корінного населення, природні та кліматичні умови, щільність населення тощо). Спостерігаються серйозні диспропорції у видовому розміщенні установ соціального захисту. На жаль, розміщення нових установ соціального захисту не спираються на дані соціологічних досліджень щодо вивчення потреб населення у послугах конкретної території.

2. Соціально-економічні показники регіону. Тут слід враховувати: якість життя населення; структуру та величину доходів; кількість активного населення, незайнятого населення тощо.

3. Соціальне забезпечення, його рівень та якість. Тут потрібно відзначити: державні та регіональні виплати (допомогу, пільги тощо); кількість громадян, які потребують соціального забезпечення та ін.

4. Ступінь розвиненості інфраструктури соціального захисту конкретної території, якість наданої допомоги, соціальних послуг.

5. Структура, функції системи управління соціальним захистом, основні напрямки діяльності, а також показники ефективності управління нею ін..

Тому при формуванні системи управління соціальним захистом населення на рівні регіону необхідно розуміти важливість регіональних особливості конкретної території.

Регіони можна поділити на рентабельні та дотаційні, перспективні та регресивні, сировиннодобувні та сировинноспоживаючі, сировинноперероблні, переважно експортуючі та імпортуючі, промислові або сільськогосподарські, праценадлишкові або трудонедостатні, за рівнем екологічної безпеки,

соціальної напруженості, за ступенем залучення до міжнаціональних та внутрішньо національних конфліктів тощо.

Дослідники пропонують розділити регіони за рівнем соціального неблагополуччя. До перших належать регіони соціального неблагополуччя, які потребують особливого соціального захисту з боку органів державної влади. До других належать регіони відносного лиха. При цьому критерієм оцінки регіону є комплекс заходів, спрямований на визначення соціального неблагополуччя, і навіть на результативність соціальних впливів, де можна виділити ряд складових: психологічних, економічних, соціальних, політичних.

Надалі регіони розподіляються за категоріями, що визначаються в результаті збору даних на державному рівні. Відносно неблагополучні регіони виключаються зі списку кандидатів на отримання коштів державного бюджету. Після цього регіони соціального неблагополуччя розподіляються відповідно до серйозності соціальної ситуації та одержують внески зі страхового фонду у порядку та розмірах, пропорційних (відповідних) їх «рангу» та необхідним ресурсам.

За матеріальною забезпеченістю В. Потьомкін пропонує розділити регіони на три типи [60, с. 64]:

1. Регіони, де середньодушовий дохід на душу населення перевищує середній по країні. Ці території зазвичай є промислово розвинені центри зі сприятливою економічною структурою, створюють кінцевий продукт. Їх найвигідніше становище на шкалі рівня соціальної забезпеченості є не лише заслугою населення регіону, а й виникає внаслідок розвитку територіального поділу ринку праці, недосконалості структури цін тощо. Державна політика при цьому має ґрунтуватися на наступних принципах:

− принцип своєї вигоди. Цей принцип передбачає самостійне отримання доходів на програми соціального захисту населення і, отже, самостійну реалізацію цих програм;

− принцип перерозподілу. У цьому випадку цей розподіл регіонального «суспільного додаткового продукту».

2. Регіони, де середньодушовий дохід одного жителя перебуває на рівні середнього. У регіоні у своїй соціальній програмі реалізуються нарівні з усіма, без застосування принципу перерозподілу.

3. Регіони, де спостерігається дуже низький та низький рівень доходу. До таких регіонів належать території з відносним перенаселенням та високим рівнем незайнятого населення, націлені на виробництво продукції ВПК та ін. Основа політики соціального захисту населення в регіонах цього типу будується на прямих державних програмах у комплексі з регіональними програмами, що фінансуються з державного бюджету.

Сьогодні велика увага приділяється питанням удосконалення муніципального та регіонального управління. Це обумовлено низкою причин:

1. Органи законодавчої влади з кожним роком приймають усе більше нормативних актів та положень, які стосуються вдосконалення структур та механізмів управління.

2. У виконавчому секторі йде постійний процес кадрового та функціонального реформування управлінських структур, включаючи повну ліквідацію деяких інститутів чи організацію нових.

3. Громадські організації реалізовують відкриту полеміку та критику нинішньої ситуації із представниками владних структур. Це демонструє найбільш поширені у засобах масової інформації теми для обговорень.

4. Бізнес-структури характеризуються запереченням існуючої системи ліцензування, оподаткування, процесу координації вартості послуг, митної політики, а також діяльності держави в управлінні. У поєднанні це спричинило відмову управлінської політики владних структур, як у вигляді прямої відмови (неконтрольована економіка), так і у вигляді неповної реалізації (ухилення від сплати податків, незареєстрований дохід тощо).

5. У науковому співтоваристві зростає інтерес до розгляду проблем теорії і практики управління лише на рівні регіонів України і муніципальному рівні, до дослідження шляхів удосконалення системи державного та муніципального управління.

Отже, можна зробити висновок, що внаслідок значних невідповідностей спричинені ними соціальні розбіжності між центром та регіонами виявилися очевидними на стадії вдосконалення українського суспільства. Більша частина фахівців вважає, що основною причиною такого становища у регіонах в останні десятиліття є обтяження економічними та соціальними взаєминами народів. Тобто замість нормалізації соціальної взаємодії ринкова економічна система спровокувала відособленість низки регіонів країни, що призвело до спотворень в їх соціальній та економічній структурах. Різниця регіонів у суспільному розвитку, в економічному житті, бідність, безробіття та нерівність, помітні відмінності у розміщенні продуктивних сил, що призвело до значного розходження в доходах населення, є головними їх рисами.

Висновки до першого розділу

Аналіз різних підходів, соціологічних теорій та особливостей, які в них виділяються, проведений у даному параграфі, показав, що соціологічні дослідження формування ефективної системи управління соціальним захистом населення доцільно розглядати з позиції процесуального підходу, який передбачає аналіз єдиного процесу взаємодії явищ та об’єктів дослідження.

Концепція соціального захисту населення у регіональних системах та визначення особливостей її формування дозволяє розробити нову стратегію дії, спрямовану на створення умов якісного зростання та підвищення ефективності взаємодії між державними структурами та людиною, соціальними групами, населенням загалом під час вирішення соціальних проблем, що призведе до найбільш ефективних, раціонально продуманих рішень на державному та регіональному рівнях.

Внаслідок значних невідповідностей спричинені ними соціальні розбіжності між центром та регіонами виявилися очевидними на стадії вдосконалення українського суспільства.

Більша частина фахівців вважає, що основною причиною такого становища у регіонах в останні десятиліття є обтяження економічними та

соціальними взаєминами народів. Тобто замість нормалізації соціальної взаємодії ринкова економічна система спровокувала відособленість низки регіонів країни, що призвело до спотворень в їх соціальній та економічній структурах.

Різниця регіонів у суспільному розвитку, в економічному житті, бідність, безробіття та нерівність, помітні відмінності у розміщенні продуктивних сил, що призвело до значного розходження в доходах населення, є головними їх рисами.

При формуванні системи управління соціальним захистом населення на регіональному рівні необхідно приділяти увагу всім специфічним характеристикам конкретних територій. Розглянемо на прикладі Запорізького регіону у додатку А.

РОЗДІЛ 2.
ДОСЛІДЖЕННЯ ТА АНАЛІЗ ПРОЦЕСІВ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМ ЗАХИСТОМ НАСЕЛЕННЯ ЗАПОРІЗЬКОГО РЕГІОНУ

2.1. Дослідження формування ефективної системи управління соціальним захистом

Поняття «ефективність» є ключовим у будь-якій соціально-економічній діяльності. Зазвичай увага акцентується на економічній ефективності, що передбачає співвідношення між отриманими результатами та витратами на якусь діяльність (бюджетні витрати, витрати залучених коштів, наприклад некомерційних організацій) [9].

Але будь-яка діяльність має соціальний характер і вимагає вимірюваності соціальних ефектів. У зв’язку з цим все частіше звертається увага до соціальної ефективності. Під час вимірювання соціальної ефективності найчастіше акцент робиться на результативності, тобто, які цілі ставляться і який результат отримано, яке співвідношення поставленої цілі для бажаного результату чи фактичного результату. Для цього потрібне визначення конкретних показників, індикаторів, які можна вимірювати і відповідно до цього говорити, наскільки результативне управління, зокрема у системі управління соціальним захистом населення регіону.

Слід зважити на те, що під час оцінки ефективності виникає ряд проблем:

1. Різноманітність визначень поняття «ефективність».

2. Різноманітність визначень поняття «ефективність» для кожного конкретного випадку.

3. Безліч методологій оцінки діяльності.

Тому виникають ускладнення щодо суб’єкта оцінки ефективності, а також утруднення під час розмежування повноважень їх функціонування. І, як

наслідок, виникають труднощі під час налагодження ефективної соціальної взаємодії між структурними елементами.

Такі вчені, як В. Абчук, А. Борисов, А. Воронцов, аналізуючи зарубіжну та вітчизняну літературу, наголошують, що під ефективністю управління слід розуміти результати діяльності конкретної керуючої системи, яка повинна відображатися у різних показниках власне управлінської діяльності, при цьому ці показники можуть бути не лише кількісними, а й якісними [9].

І. Кох визначає ефективність як отримання або максимальних результатів при заданих ресурсах, або з мінімальними витратами встановлені результати. Залежно від соціальних систем ефективність визначає людську діяльність, що включає в себе як кошти, так і результати [59].

В. Костін вважає, що критерій ефективності має бути єдиним так само, як її кількісний показник [60].

К. Новікова представляє ефективність системи соціального захисту населення як набір оціночних категорій, якими можна оцінити функціонування компетентних органів [15].

За цих обставин в оцінці системи управління соціальним захистом населення дуже важливо встановити критерії та показники для оцінки її ефективності – такої думки дотримується більшість вчених, вважаючи, що знайти універсальний критерій чи показник ефективності неможливо.

П. Романов, Є. Ярська-Смирнова відзначають, що соціальний захист, виконаний на професійному рівні, приносить значну користь тим, кому він призначений, і тому оцінюється ними позитивно як робота високої якості. І якщо соціальний захист здійснюється в рамках ресурсів та запланованих завдань, якщо очікувані результати були отримані, то послуга надана ефективно [54].

Як зазначає О. Романівська, для визначення проблемного поля системи управління соціальним захистом населення необхідно оцінити її ефективність. Вона стверджує, що немає єдиної системи оцінки вимірювання ефективності розвитку соціального захисту, у зв’язку з чим її контроль здійснюється

формально. Така ситуація обумовлена декількома причинами:

1. Установи соціального захисту реалізують низку різних повноважень (заходи соціальної підтримки, опіку та піклування, зайнятість населення).

2. Клієнти установ соціального захисту представляють собою широке коло категорій (діти-інваліди, малозабезпечені сім'ї, літні люди, біженці, переселенці тощо), так і проблеми, і допомога, що їм надається.

3. Збільшується коло питань одержувачів соціальних послуг (психологічні, юридичні, педагогічні тощо).

4. Не встановлено єдиних термінів вимірювання рівня продуктивності системи управління соціальним захистом [58].

Слід зазначити, що у розвиток ефективної системи управління соціальним захистом на регіональному рівні впливають такі особливості:

− по-перше, низька оплата праці навіть висококваліфікованих працівників, і, як наслідок, – відсутність мотивації;

− по-друге, керівники не зацікавлені відривати спеціалістів від процесу роботи і, як результат, – не зацікавлені навчати та підвищувати кваліфікацію спеціалістів;

− по-третє, найчастіше атестація фахівців проходить на формальному рівні, і тому відбувається «витік» кваліфікованих кадрів з соціальної сфери.

Крім того, існує безліч факторів, які визначають ефективність розвитку системи управління соціальним захистом. Так, наприклад, І. Павлова у своєму дослідженні оцінює ефективність по 15 факторах, розбиваючи при цьому їх на три групи:

1. Найбільш значущі: спрямованість соціальної політики; стан економіки; фінансування соціального захисту; забезпеченість нормативно-правовими документами; рівень стратифікації суспільства.

2. Досить значущі чинники: вибір моделі; соціально-трудові відносини; демографічна ситуація; розподіл відповідальності; бюджетно-податкове регулювання.

3. Менш значущі чинники: розвиток некомерційних організацій;

розвиненість страхового ринку; кількість суб'єктів соціального захисту; ступінь розвитку фондового ринку та його інструментів; ступінь інвестиційної привабливості елементів соціального захисту.

При прийнятті управлінських рішень треба приділяти увагу найбільш значущім факторам, які регулюють законодавчий та економічний статус системи управління соціальним захистом.

Так, дослідники вважають, що на систему управління соціальним захистом державного та муніципального управління впливають зовнішні та внутрішні фактори.

До внутрішніх факторів вони відносять такі показники: демографічні; соціально економічні; розміри території; етнічний склад населення; організацію політичних інститутів тощо.

До зовнішніх факторів: наявність міжнародної допомоги; рівень зовнішньої боргової залежності; включеність держави до наднаціональної структури та ін., тобто. політична, економічна, військова залежність держави.

При оцінюванні ефективності системи управління соціальним захистом використовують такі показники, як рівень життя населення регіону, рівень розвитку економіки, охорони здоров'я, рівень житлового забезпечення, рівень пенсійного забезпечення.

Слід зазначити, що як оціночні категорії діяльності в практиці та теорії соціології застосовуються індикатори, показники та критерії. Найчастіше оцінні категорії підміняються чи ототожнюються.

К. Новікова обґрунтовує наступні критерії оцінки соціального захисту населення [15]:

1. Загальна соціальна ефективність. Оцінювальною категорією виступає індикатор:

– сформованість системи (мається на увазі наявність нормативно-правового та наукового інструментарію – галузеві, інформаційні системи та навчання персоналу тощо);

– наявність та актуальність соціальних програм;

− доступність стандартів, порядків, регламентів контролю якості послуг, які надаються;

− система «зворотного» зв’язку, моніторингу;

− забезпеченість системи соціального захисту фінансовими ресурсами, а точніше, достатністю позабюджетних джерел, повнотою бюджетного фінансування тощо;

− базові центри;

− установи соціального обслуговування;

− інноваційні соціальні технології.

Перераховані оціночні категорії найповніше відображають характеристику галузі та покладених на неї функцій. Індикатори є досить чіткими та вимірюваними. Додатковими оціночними категоріями виступають критерії та параметри.

2. Спеціальна ефективність. У цьому випадку оцінюється ефективність кожної складової (структурних підрозділів, підвідомчих установ, діяльність конкретних спеціалістів).

Основною оцінною категорією ефективності є критерій.

3. Конкретна соціальна ефективність розвитку. У даному випадку оцінюється повнота задоволення потреб та інтересів кожної людини окремо. Основними категоріями оцінки є сукупність показників та критеріїв.

Як показники, що виражають кінцеві результати діяльності, дослідники виділяють показники змісту процесу управління:

− продуктивність апарату управління, відносні витрати на функціонування апарату управління, тобто, його економічність, здатність ефективно виконувати задані функції в умовах, які змінюються;

− гнучкість, тобто. здатність змінювати органами управління свої ролі відповідно до знову виникаючими завданнями у процесі прийняття управлінських рішень;

− оперативність систем управління – виявлення управлінських проблем

та максимальне їх вирішення;

– надійність системи управління, надійність її функціонування.

Таким чином, оцінка ефективності відбувається за рівнем збалансованості захищеності інтересів суспільства та населення.

Ефективна робота державних структур системи управління соціальним захистом передбачає успішне вирішення інтересів кожної людини, соціальних груп, населення їхнього оптимального захисту. Це подвійне завдання відображає розширення ефективності державного апарату системи управління соціальним захистом в цілому та можливості активності життя кожної людини, суспільства.

Як зазначає К. Новікова, «критерій» можна охарактеризувати як основу для класифікації оцінки, основу чогось, будь-якого предмета або явища [15].

Поняття «індикатор» характеризується як основа об’єкта, що вивчається, найбільш доступного для спостереження, виміру [9].

Індикатори характеризуються як кількісно визначені якісні характеристики явища або процесу та встановлюють межі, у яких система може розвиватися та стабільно функціонувати.

«Індикатор» описує характеристику, яка відображає кількість того чи іншого боку процесу, об’єкта, рішення.

У зв’язку з чим при оцінці системи управління соціальним захистом доцільно використовувати набір критеріїв, показників та індикаторів.

Отже, з усього сказаного вище, з позиції нашого дослідження найцікавіший інший підхід до ефективності, а саме співвідношення цілей чи реальних проблем, коли формулюються реальні проблеми системи управління соціальним захистом конкретного регіону та мети, які у подальшому співвідносяться з фактичними результатами, тобто, порушується питання не про оцінку ефективності, а про формування системи управління соціальним захистом населення регіону, процесуальний підхід.

Оскільки в основі формування ефективної системи управління соціальним захистом населення регіону лежить вирішення протиріч між

соціально-економічними інтересами задіяних суб'єктів господарського життя, то необхідно визначити критерій, за яким можна було б давати якісну оцінку стану цього процесу.

З усього наведеного вище, під час теоретичного аналізу наукової літератури, основ дослідження, особливостей формування, аналізу процесу формування системи управління соціальним захистом населення нами запропоновані наступні оціночні категорії ефективності:

1. Критерії загальної соціальної ефективності формування системи управління соціальним захистом населення.

До них відносяться:

1) Управлінський апарат, підготовлені кадри. До цієї категорії відносяться: кадровий дефіцит, низька оплата праці, низька кваліфікація кадрового складу, перевантаженість кадрового складу та ін. Професіоналізм та компетентність персоналу – найважливіша умова ефективного функціонування установ соціального захисту. В умовах постійного підвищення вимог щодо якості соціальних послуг постійно підвищуються вимоги до рівня підготовки працівників.

2) Інформаційні ресурси, інформування. До цієї категорії відносяться: інформованість громадян та розвиненість інформаційних ресурсів установ соціального захисту. Гарна підготовка процесу інформування населення здатна значною мірою підвищити поінформованість населення про установи соціального захисту, про послуги, які надаються тощо, що у свою чергу знизить навантаження на спеціалістів установ соціального захисту.

3) Відповідна матеріально-технічна база для функціонування установ. Застаріла матеріально-технічна база, а також недостатнє оснащення комп'ютерною технікою організацій соціального захисту населення, невідповідність вимогам експлуатованих інформаційних сервісів та систем автоматизації процесів надання заходів соціального захисту та соціальних послуг у системі управління соціальним захистом значною мірою здатна утруднити роботу фахівців установ соціального захисту.

4) Нормативно-правове забезпечення. Нормативно-правові акти в системі управління соціальним захистом державного та регіонального рівнів.

Нормативно-правове забезпечення системи управління соціальним захистом реалізується відповідно до законів на державному та регіональному рівнях. Однак відставання у прийнятті нормативно-правових актів на регіональному рівні значною мірою здатне перешкодити ефективному функціонуванню та інноваційному розвитку системи управління соціальним захистом.

5) Міжвідомча взаємодія, соціальне партнерство. Важливим у цих обставинах є застосування категорії «соціальна взаємодія» до аналізу системи управління соціальним захистом, оскільки в сучасній Україні ще накопичується досвід організації та функціонування цієї системи. Застосування категорії «соціальна взаємодія» дозволить всебічно дослідити явища та процеси у цій сфері (структуру, взаємодію тощо), що призведе до найбільш ефективних, продуманих рішень на державному та регіональному рівні.

Використання цього підходу в системі управління соціальним захистом населення дозволяє розробити нову стратегію дії, спрямовану на створення умов якісного зростання та підвищення ефективності взаємодії між державними структурами та людиною, соціальними групами, населенням при вирішенні соціальних проблем.

2. Конкретна соціальна ефективність системи управління соціальним захистом населення. У разі оцінюється повнота задоволення потреб та інтересів кожної людини окремо (вразливі категорії населення – клієнти установ соціального захисту за їх основними потребами, очікуваннями, настроєм, самопочуттям, які потребують соціальної підтримки та соціального захисту держави).

Таким чином, критеріями та показниками, які характеризують якісні ознаки ефективності системи управління соціальним захистом населення регіону, що перебувають у співвідношенні цілей та реальних проблем, які надалі співвідносяться з фактичними результатами, є:

- по-перше, критерій загальної соціальної ефективності формування системи управління соціальним захистом, основою якого є державне законодавство, що відображає, наскільки підготовлена система управління соціальним захистом до забезпечення соціального захисту населення;

- по-друге, критерій конкретної соціальної ефективності системи управління соціальним захистом населення, що оцінює повноту задоволення потреб та інтересів населення (насамперед найбільш вразливих категорій населення – клієнтів установ соціального захисту їх основним потребам, очікуванням, настрою, самопочуттю, які гостро потребують соціальної підтримки та захисту держави).

Стосовно теми нашого дослідження перелічені критерії та відповідні індикатори та параметри досить ємно охарактеризують організацію та якість функціонування системи управління соціальним захистом на регіональному рівні, дозволять досліджувати її сучасний стан (проблеми, можливості, ефективність, шляхи оптимізації).

2.2. Результати емпіричного дослідження системи управління соціальним захистом населення Запорізького регіону

Відповідно до завдань нами було проведено емпіричне дослідження системи управління соціальним захистом населення Запорізького регіону. Наводимо його результати.

Перша група.

При аналізі емпіричного дослідження нами було виділено основні критерії оцінки ефективності системи управління соціальним захистом, що складаються з п’яти блоків: управлінський апарат, підготовлені кадри; доступ до інформаційних ресурсів, інформування; відповідна матеріально-технічна база для функціонування установ; нормативно-правове забезпечення; міжвідомча взаємодія, соціальне партнерство.

В рамках дослідження вікова категорія експертів була представлена в такий спосіб: 6 осіб - від 55 до 75; 11 осіб - від 35 до 55 років; 2 осіб – від 21 до 35 років.

За рівнем освіти експерти розподілилися так: усі 19 експертів мають вищу освіту. З тих, хто має вищу освіту за профілем підготовки: 1 осіб – за напрямом соціальна робота; 1 осіб – фізико-математична; 1 осіб – історична; 4 осіб – мають економічну освіту; 6 осіб – педагогічну; 3 осіб – юридичну; 3 осіб – державне муніципальне управління – менеджмент. 12 експертів мають більше однієї вищої освіти. Серед опитаних експертів – 1 особа. має диплом за спеціальністю «соціальний працівник», 2 осіб – кандидат соціологічних наук.

Перший блок - управлінський апарат, підготовлені кадри. Тут, на думку експертів, існує безліч кадрових проблем. Більшість експертів відзначили: дефіцит кадрового складу, «плинність» кадрів (16 осіб); низьку кваліфікацію фахівців, у тому числі у роботі з певними категоріями клієнтів, нездатність надати повномасштабний комплекс послуг (14 осіб): соціально-правових, соціально-психологічних, реабілітаційних та ін. Так, наприклад, жінці, яка потрапила в ситуацію домашнього насильства, соціальний працівник не може надати кризову підтримку. Крім того, на даний момент більша частина експертів (13 осіб) відзначають збільшення кількості людей, які потребують соціальне обслуговування, що у свою чергу веде до «перевантаженості» функціоналом («…з 2017 р. 180 повноважень збільшилися до 2021 р. до 260, при тому кадровому складі ... »). Дані проблеми не дозволяють спеціалістам оперативно реагувати на виникнення нових соціальних проблем.

Трохи менше експертів відзначили низьку кваліфікацію керівників (8 осіб), у тому числі для впровадження інновацій (керуються досвідом, без спеціальної освіти), та високу відповідальність за низької зарплати.

Третина експертів відзначають проблеми фінансування кадрового складу, зокрема підвищення кваліфікації тобто, недостатнє фінансування для вивчення досвіду, стажувань в інших регіонах, а також вік більшості фахівців понад 40 років.

Найменше експертів відзначили такі проблеми як: порушення етичного кодексу соціального працівника, принципів соціальної роботи, в тому числі принцип конфіденційності; наявність синдрому емоційного вигоряння.

Крім того, було відзначено низку проблем, які були згадані експертами один раз: різниця в оплаті праці соціальних працівників (оплата праці за Програмою підвищення заробітної плати до рівня мінімальної заробітної платні) та фахівців із соціальної роботи, які не потрапили до Програми (їх оплата становить близько 8 тис. грн.), що тягне за собою «плинність кадрів», оскільки фахівець із вищою освітою отримує менше, ніж співробітник із середньою освітою; ригідність мислення «за шаблоном»; самі кадри часом перебувають у складнішій життєвій ситуації, ніж ті, кому вони допомагають. За цих обставин деякі експерти (4 осіб) відзначили сталість основного кадрового складу, є фахівці, які відпрацювали у цій сфері понад 20 років. При цьому експерти зазначають, що «молодим фахівцям надається допомога у їх подальшому навчанні, підвищення кваліфікації, проте кваліфіковані фахівці потім йдуть на більш оплачувані роботи. Фахівцям старшого віку важче дається використання будь-яких інноваційних форм соціальної допомоги, підтримки».

Експерти також наголошують на необхідності створення кадрового резерву спеціалістів установ соціального захисту (2 осіб), спеціалістів, знають свою роботу, здатні надати широкий спектр послуг (по соціальним пільгам, посібникам (питання їхньої законності правомірності) тощо). Експерти також наголошують на необхідності розвитку психологічного напряму в системі соціального обслуговування (4 осіб), педагогічної та психологічної реабілітації, супроводу, оздоровлення клієнтів з обмеженими можливостями здоров’я (3 осіб) тощо, тобто, потрібні спеціалісти широкого профілю. Як зазначають експерти, найчастіше в соціальному захисті працюють фахівці без освіти, відповідної до їх діяльності (економісти, юристи, програмісти тощо).

Крім того, кілька експертів (2 особи) зазначили, що курси підвищення кваліфікації, на жаль, не дають поглиблених знань у системі управління соціальним захистом, наприклад, інноваційних впроваджень, проектного

управління. Експерти висловлюють бажання брати участь у навчанні проектного управління (6 осіб), підвищувати кваліфікацію у нових сферах, необхідних для ефективної роботи системи управління соціальним захистом

Активну участь у грантах, проектах відзначають 9 експертів, наприклад, навчання тьюторів для роботи з дітьми з ООП, виїзні заходи щодо навчання, виховання, дозвілля із застосуванням розвиваючих методик для дітей переселенців. Ряд експертів зазначили, що для більш ефективної участі у грантах необхідно розвантажити соціальний захист функціональними обов'язками.

За існуючими можливостями управління кадровим потенціалом половина експертів (8 осіб) бачать додаткові ресурси в участі в грантах, конкурсах, пошуку фондів, донорів. Це говорить про те, що цей механізм сприймається як можливість поліпшення діяльності служби.

У установ є право надавати платні послуги, але лише кілька експертів (2 особи) сказали про це. Тоді як надання платних послуг – додаткове джерело отримання коштів, додаткове джерело фінансування.

За цим блоком експертами відзначено деякі існуючі можливості для розвитку управління соціальним захистом у регіоні: 5 осіб - формування стабільного сильного керівного складу, водночас 5 осіб бачать необхідність підвищення оплати праці частини співробітників.

За ефективністю управлінського апарату, підготовлених кадрів системи управління соціальним захистом населення регіону більша частина експертів говорять про: необхідність збільшення коштів для матеріального стимулювання працівників (12 осіб); підвищення кваліфікації, у тому числі співробітників недержавного сектора (10 осіб). Трохи менше експертів говорять про забезпечення стабільного кадрового складу (9 осіб); покращення умов праці (7 осіб); підвищення статусу соціальної роботи (6 осіб); і лише одного разу було зазначено – у стилі управління (демократичний у поєднанні з авторитарним).

Експерти зазначають, що «необхідно створити державний, адміністративний регламент прийому громадянина. Потрібно впорядкувати те,

як ведеться, скільки хвилин виділяється, тобто. потрібна конкретна регламентація з навантаженням кожного спеціаліста…».

Отже, за результатами інтерв'ю можна сказати, що найпоширенішою проблемою є проблема кадрів. У сфері соціальної захисту спостерігається висока «плинність» кадрів. Це пов'язано, перш за все, з збільшенням кількості громадян з низькою оплатою праці, які потребують соціальний захист. Збільшується коло питань одержувачів соціальних послуг, що веде до необхідності одержання широкого кола знань спеціалістів у даній сфері для задоволення запитів клієнтів установ соціального захисту У зв'язку з цим, 5 експертів вважають необхідні зміни структури установ соціального захисту, поділ низки повноважень, таких, як заходи соціальної підтримки, опіку та піклування, зайнятість населення.

Другий блок – доступ до інформаційних ресурсів, інформування. Слід зазначити, що кожна установа соціального захисту Запорізького регіону має сайти в інтернеті, які містять інформацію про надання послуг, про нововведення у соціальних виплатах, про заходи соціальної допомоги тощо.

Більшість експертів (16 осіб) відзначають, що інтернет-ресурси розроблено. Є інтернет-сайти з доступним матеріалом (у тому числі у фейбуці, Instagramm), для людей похилого віку розроблені стенди, брошури, буклети, друкується інформація у місцевих газетах, і лише 3 експерти сказали, що розвинені на середньому рівні, але вони вдосконалюються, навчаються.

Експерти зазначають, що досить багато можливостей доступу до інформаційних ресурсів, експерти не бачать проблем із доступом до інформування та інформаційних ресурсів. Експерти зазначають, що необхідну інформацію вони викладають на сайти, але про те, що треба зробити ці сайти популярними та відвідуваними, експерти не говорять.

Також експертами зазначено, що не всім клієнтам установ соціального захисту доступний інтернет-зв'язок та стільниковий зв'язок, у багатьох селах їх немає, тому фахівцям соціальної сфери дуже часто доводиться оповіщати громадян про будь-яку послугу особисто, що викликає додаткове навантаження

на спеціалістів.

Найчастіше клієнти установ соціального захисту звертаються особисто, «по-старому». До таких категорій населення в основному належать літні люди. Люди, є, звичайно, прогресивні, але, здебільшого вони звертаються до фахівця за роз'ясненням щодо отримання тієї чи іншої послуги, незважаючи на різноманітність брошур, стендів, інтернет-ресурсів по тій або іншій послузі чи допомоги. Ряду клієнтів, людям похилого віку дуже важко добиратися до районного центру, тому фахівці працюють з ними по місцю проживання.

З усього вищесказаного експертами з цього блоку, можна відзначити, що інформаційні ресурси цілком доступні, і вони не бачать у цьому проблем.

Третій блок – відповідна матеріально-технічна база для функціонування установ. 3 експерти зазначили, що проблем із матеріально-технічною базою немає. 8 експертами зазначено, що матеріально-технічна база покращала, але є ще невеликі проблеми, 8 експертів відзначили слабку матеріально-технічну базу (комп'ютерна техніка застаріла, іноді її не вистачає).

Ряд експертів (2 осіб) відзначили, що ці проблеми поступово усуваються за допомогою участі у грантах, «…виключно за рахунок участі у грантах» (Фонд підтримки дітей, які перебувають у важких життєвих ситуаціях, Фонд президентських грантів), але при цьому експерти наголошують на важливості прямого забезпечення державою.

Частина установ потребує ремонту (3 осіб), є потреба в оновлення транспорту (1 особа), 4 експерти наголосили на необхідності збільшення площі установ соціального захисту, наприклад, для реалізації програм з реабілітації (скеледром, тренажерний зал, масажний кабінет, спортивний зал, соціальна перукарня тощо), в тому числі будівництво та переїзд в іншу будівлю, обладнану, наприклад, пандусами, з коридорами, зручними для переміщення людей з ООП та ін.

Ряд експертів зазначили, що ефективність системи управління соціальним захистом населення регіону залежить від матеріально-технічного забезпечення (5 осіб), і за останні роки воно покращало, але все-таки є деякі проблеми.

Перспективи з основних напрямів оптимізації системи управління соціальним захистом у регіоні експерти вбачають у наступному: розвиток конкретних соціальних технологій: мобільних бригад – 5 осіб, довготривалий догляд за літніми та інвалідами – 6 осіб, «доступне середовище» – 2 осіб, проведення реабілітаційних заходів – 6 осіб

Четвертий блок – нормативно-правове забезпечення. Простежується баланс проблем та можливостей. Експертами були відзначені такі існуючі проблеми та можливості управління соціальним захистом у регіоні: експерти вважають, що нормативно-правова база стабільна, у повному обсязі (10 осіб); трохи менше – нормативно правова база покращала; 2 осіб – зазначають, що діюча нормативна база дає багато можливостей; 1 особа – є стандарти, регламенти; 2 експерти бачать додаткові можливості у незалежній оцінці; 2 осіб зазначають, що потрібна розробка нових програм.

Ряд експертів відзначають виникнення труднощів під час реалізації нормативно-правової бази, це: та сама норма може трактуватися по-різному (3 осіб); іноді бувають суперечності одних норм законів із нормами інших законів між державними законами або між державними та регіональними законами (3 особи); не забезпечують належним чином захист прав сім’ї та батьків неповнолітніх, та самих неповнолітніх (2 осіб). Крім того, 2 експерти відзначають труднощі у збиранні документів для призначення того чи іншого виду допомоги, незважаючи на становлення міжвідомчої взаємодії щодо їх збору в електронному вигляді (наприклад, для призначення допомоги від 3 до 7 років необхідно зібрати великий перелік документів до того, скільки автомобілів, яка нерухомість є у потенційного отримувача заходів соціальної підтримки тощо). Експерти відзначають, що програма зі збору документів у електронному вигляді технічно ще недосконала і немає можливості взаємодіяти з іншими суб’єктами України, якщо одержувач прибув на постійне місце проживання до інших суб’єктів країни. Необхідна методична підтримка щодо роз’яснень, тлумачення окремих блоків нормативно-правових документів, методична допомога в їх реалізації.

Перспективи з основних напрямів оптимізації системи управління соціальним захистом населення в регіоні з нормативно-правового забезпечення експерти відзначають такі: покращення нормативно-правової бази (3 особи); сучасне матеріально-технічне обладнання (6 осіб).

Наголошується на необхідності систематизації заходів соціальної підтримки, моніторингу нормативно-правових актів, оскільки багато хто з них застарів, є неактуальними в даний час, регіональні нормативно-правові акти приймаються з невеликим запізненням, у деяких випадках спостерігається розбіжність регіонального законодавства із державним.

Аналіз відповідей експертів дозволяє зробити висновок про те, що нормативно-правове забезпечення системи управління соціальним захистом реалізується відповідно до законів на державному та регіональному рівнях. При цьому експерти відзначають низку незначних проблем, які в основному пов’язані з втіленням нормативно-правової бази на рівні регіону та які поступово усуваються. Фахівці соціального захисту у своїй діяльності керуються законодавчо затвердженими соціальними зобов’язаннями, а також реалізують їхню чітку координацію.

П’ятий блок – міжвідомча взаємодія, соціальне партнерство. Тут багато можливостей, але й проблем тут також позначено більше. Узгоджених думок щодо проблем немає, так, більшість експертів відзначають слабку міжвідомчу взаємодію (10 осіб), недостатньо розвинуту мережу спеціалізованих установ соціального обслуговування (9 осіб). Третина експертів відзначили відсутність муніципальних установ соціального обслуговування та структур в органах місцевого самоврядування, що у свою чергу суттєво ускладнює здійснення регіональних повноважень на муніципальному рівні Найчастіше вони реалізуються без участі органів місцевого самоврядування.

Також було відзначено низку проблем, згаданих експертами одного разу, де було відзначено недостатність існуючих соціальних заходів підтримки: інновації «знизу» (у закладах соціального обслуговування) не знаходять підтримки «згори» вищими органами; відзначено недостатність існуючих

соціальних заходів підтримки; повернення повноважень до муніципалітетів призведе до передачі фінансів, яких часто не вистачає; багато контролюючих структур, які часто запитують інформацію, що повторюється; втрачено широку взаємодію з НКО, яка була створена ще до війни.

Експерти відзначають що, зв'язок з НКО налагоджено дуже добре, але, на жаль, коло таких організацій обмежене. Декілька експертів наголошують на відсутності взаємодії з громадськими організаціями. Третина експертів, на постійній основі, взаємодіють із такими фондами як «Карітас України», «Щаслива дитина», «Фонд добрих справ» тощо. Взаємодія з громадськими організаціями ведеться, наприклад, щодо профілактики соціального сирітства, у проведенні благодійних акцій зі збирання дітей до школи тощо.

Серед існуючих можливостей експерти наголошують на активізації громадянського суспільства, участь НКО (5 осіб), а також рекомендовано системний обмін досвідом між співробітниками різних установ, методичні об'єднання, міжвідомчі комісії (5 осіб).

За ефективністю системи управління соціальним захистом у регіоні відповіді експертів розподілилися таким чином: необхідно покращити рівень методичної допомоги при реалізації нормативно-правових актів на держвному та муніципальному рівнях – 10 чол; поліпшення міжвідомчої взаємодії, зокрема з НКО – 6 чол; необхідно покращити науково-методичне забезпечення – 4 особи; необхідний контроль за діяльністю управлінь, за витрачанням цільових коштів – 2 особи; від диференціації установ соціального обслуговування – 6 осіб; все має бути у «системі»: кадри, контроль, забезпечення переліку гарантованих соціальних послуг – 1 особа; від обміну досвідом – 7 осіб.

Перспективи з основних напрямів оптимізації системи управління соціальним захистом у регіоні експертами зазначаються у наступному: налагодження міжвідомчої взаємодії, взаємодії між владою та службами, між владою та недержавним некомерційним сектором (3 особи); реформування соціальної сфери, її роздержавлення (1 осіб); перехід від заявленого до виявленого принципу (4 осіб); пріоритетна організація – Комплексний центр

соціального обслуговування (1 осіб); профільна диференціація установ, тобто. зміна структури установ соціального захисту, поділ ряду повноважень, таких як заходи соціальної підтримки, опіка та піклування, зайнятість населення (6 осіб); покращення доступності вже існуючих послуг (6 осіб); створення умов для активізації громадянського суспільства, щоб НКО також мали важелі для вирішення соціальних проблем (1 осіб); створення єдиної Громадської ради, «вхожого» до різних органів влади (1 осіб); створення ресурсного центру для НКО, головними завданнями якого стане розвиток НКО, незалежно від них профілю, на базі самої НКО, за серйозної підтримки регіональної влади (1 осіб); зростання кількості конкурсів соціальних проектів (1 осіб); підвищення статусу та престижу соціального працівника (7 осіб); система взаємодії налагодиться з 2022 р., коли буде впроваджено «систему довготривалого догляду» (3 осіб).

Крім того, 9 експертів говорять про необхідність створення у кожному районі республіки спеціалізованих центрів для сімей, жінок, постраждалих від насильства, вагітних жінок, центр тимчасового перебування дітей із сімей, які тимчасово опинилися у важкій життєвій ситуації, де, наприклад, дитина могла б отримати послуги психолога, подолати кризову ситуацію з можливістю подальшого повернення до сім'ю» везти за сотню, а іноді за кілька сотень км. дітей до інтернату або поміщати здорових дітей до закладів охорони здоров'я, та надалі, можливо, повертати до сім'ї дуже затратно, крім того, на підготовку документів потрібен час….».

Аналіз відповідей експертів показав, що взаємодія у системі управління соціальним захистом не налагоджено у повному обсязі. У Республіці Алтай ще накопичується досвід організації та функціонування між відомствами, у тому числі з НКО, які відіграють активну роль у реалізації соціального захисту у регіоні. Недосконала взаємодія між різними рівнями влади системи управління соціальним захистом, що полягає в різних можливостях, цілях, завданнях, компетенціях, які передаються шляхом прямого впливу суб'єктам, веде до недосконалості цілісності системи, що обмежує потенціал оперативного реагування на проблеми, що з'являються, що перешкоджає розробці

ефективних заходів соціального захисту Також зазначено необхідність у доопрацюванні та вдосконалення, для вирішення актуальних соціальних проблем, механізму залучення зовнішнього фінансування, тобто. механізму державно-приватного партнерства, що, у свою чергу, забезпечило б більш ефективне функціонування системи управління соціальним захистом

Частина експертів, як ми бачимо з вищезгаданих відсотків по блоків, які важко з відповіддю за тими чи іншими параметрами, експерти більше сфокусовані на проблемах, ніж на пошуку їх вирішення, що тягне за собою за собою ригідність мислення; мислення за шаблоном.

Наголошується також на недостатньому фінансуванні інновацій, що сприяє їх зниженню або, наприклад, федеральний фонд фінансує нову технологію, а після впровадження її мають перенести на республіканський бюджет, а бюджету немає, інновація гальмується. В цілому акцентується увага на слабкому матеріальному оснащенні, відсутності наукової обґрунтованості програм.

Цікавим є віковий склад кадрів. Експертами відзначаються вікові особливості кадрового складу – це понад 40 років, що сприяє менш ефективному впровадженню інновацій. До проблем, що сприяє впровадженню інновацій, також можна віднести такі: ригідність мислення, психологічний опір новому; кадровий дефіцит; низьку кваліфікацію спеціалістів; надмірна завантаженість функціоналом спеціалістів; «знизу» проявляється, «згори» не підтримується; слабка міжвідомча взаємодія: відсутність муніципальних структур управління соціальним захистом; слабо розвинену мережу спеціалізованих установ соціального захисту; одна й та сама норма закону може трактуватись по-різному; протиріччя одних норм законів іншим; недорозвинений некомерційний недержавний сектор економіки (НКО), поява ГОНГО.

Соціальний захист населення багато в чому реалізується зусиллями тих, хто не має спеціальної професійної підготовки у цій галузі. Сьогодні керує організацією соціального захисту населення чиновник, який має, звичайно,

досвід роботи, але при цьому не має спеціального освіти, що відповідає тій діяльності, якою він займається.

Більшість фахівців управління соціального захисту звикли виконувати свою роботу за певним шаблоном, бояться і не бажають щось змінювати у своїй діяльності. У них немає ні внутрішніх, особистісних, ні зовнішніх (наприклад, матеріальних) стимулів до нововведень. Але поєднання таких особливостей системи з особистісними особливостями її працівників породжує ще сильніший опір інноваціям. Усі експерти вважають вирішення соціальних проблем однією з головних напрямів ефективного розвитку регіону Діяльність установ соціального захисту, в першу чергу, має бути спрямована на забезпечення народжуваності, підвищення рівня доходу сім'ї, забезпечення нормального її функціонування.

За останні кілька років ситуація в галузі соціального захисту населення змінилося: побільшало повноважень та заходів соціальної підтримки для людей. Також побільшало можливостей для допомоги людині, але й одночасно зросло навантаження на фахівців соціальної захисту, збільшилась кількість паперової роботи.

Експерти зазначають: на жаль, статус соціального працівника, спеціаліста соціального захисту вкрай низький. Найчастіше самі фахівці соціальної сфери перебувають у більш критичній життєвій ситуації, ніж клієнтів установ соціального захисту. В управлінні соціального захисту працюють фахівці – «ентузіасти», які своїми руками створюють умови для своєї роботи. У систему управління соціальним захистом мають йти люди не тому, що більше немає в районі робочих місць, а тому, що ця професія престижна.

Таким чином, результати аналізу експертного інтерв'ю дозволяють нам зробити такі висновки:

1. У системі управління соціальним захистом на регіональному рівні існує низка серйозних проблемних напрямків, які негативно впливають на рівень соціального захисту населення, а саме:

1) Найбільш поширеним проблемним напрямком у системі

управління соціальним захистом є проблема з кадрами. В сфері соціального захисту спостерігається висока плинність кадрів. Це пов’язано, насамперед, зі збільшенням кількості громадян, які потребують соціального захисту, у низькій оплаті праці соціальних працівників, збільшення кола питань одержувачів соціальних послуг, що веде до необхідності отримання широкого кола знань фахівців соціального захисту з метою задоволення запитів клієнтів установ соціального захисту.

2) За результатами аналізу відповідей експертів, можна сказати, що інформаційні ресурси цілком доступні, і вони не бачать у цьому проблем

3) Матеріально-технічна база покращалася, але потрібні подальші якісні зміни.

4) Нормативно-правове забезпечення системи управління соціальною захистом реалізується відповідно до законів на державному та регіоному рівнях. Проте експерти відзначають низку незначних проблем, які здебільшого пов’язані з здійсненням нормативно-правової бази на рівні регіону, і вони поступово усуваються.

5) Механізм системи управління соціальним захистом населення регіону нині перебуває у стадії становлення, ще накопичується досвід організації та функціонування між відомствами, у тому числі з НКО, які відіграють активну роль у реалізації соціального захисту у регіоні. Недосконала взаємодія між різними рівнями влади системи управління соціальним захистом, що полягає в різних можливостях, цілях, завданнях, компетенціях, які передаються шляхом прямого впливу суб’єктам, веде до недосконалості цілісності системи, яка обмежує потенціал оперативного реагування на проблеми, що, в свою чергу, перешкоджає розробці ефективних заходів соціального захисту Також зазначено необхідність у доопрацюванні та вдосконаленні для вирішення актуальних соціальних проблем, механізму залучення зовнішнього фінансування, тобто. механізму державно-приватного партнерства, що, у

свою чергу, забезпечило б більш ефективне функціонування системи управління соціальним захистом.

2. За такими параметрами, як основні проблеми та існуючі можливості, слід зазначити, що в більшості випадків проблеми не відповідають можливостям, простежується логіка, де більше можливостей – менше проблем.

Що стосується таких параметрів, як ефективність та перспективи по основним напрямам оптимізації системи управління соціальним захистом у регіоні, то вони відзначені лише одиницями експертів. Це каже про те, що експерти більше сфокусовані на проблемах, ніж на пошуку їх рішення, тобто це свідчить про ригідність мислення, мислення за шаблоном.

3. Більшість експертів сприймає соціальну сферу непросто як вузьку щодо надання соціальної допомоги та захисту, але і як державну. Тобто більшість експертів упускають із поля зору приватне надання соціальних послуг та некомерційний сектор, громадські об’єднання організацій, та й інші соціально-орієнтовані рухи, які теж можуть надавати соціальну допомогу та підтримку.

Висновки до другого розділу

Критеріями та показниками, які характеризують якісні ознаки ефективності системи управління соціальним захистом населення регіону, що перебувають у співвідношенні цілей та реальних проблем, які надалі співвідносяться з фактичними результатами, є:

- по-перше, критерій загальної соціальної ефективності формування системи управління соціальним захистом, основою якого є державне законодавство, що відображає, наскільки підготовлена система управління соціальним захистом до забезпечення соціального захисту населення;

- по-друге, критерій конкретної соціальної ефективності системи управління соціальним захистом населення, що оцінює повноту задоволення потреб та інтересів населення (насамперед найбільш вразливих категорій населення – клієнтів установ соціального захисту їх основним потребам,

очікуванням, настрою, самопочуттю, які гостро потребують соціальної підтримки та захисту держави).

Стосовно теми нашого дослідження перелічені критерії та відповідні індикатори та параметри досить ємно охарактеризують організацію та якість функціонування системи управління соціальним захистом на регіональному рівні, дозволять досліджувати її сучасний стан (проблеми, можливості, ефективність, шляхи оптимізації).

Результати напівформалізованого інтерв'ю клієнтів установ соціального захисту регіону дозволяють говорити, що неоднорідність розвитку соціально-економічного простору регіону, механізм управління ресурсами, соціальна структура та соціальна інфраструктура, етнокультурні традиції народів, які проживають у Запорізькому регіоні, перешкоджають формуванню ефективної системи управління соціальним захистом. Звідси важка доступність соціальних послуг населенню тимчасово окупованих та прифронтових районів, брак інформаційних матеріалів про установи соціального захисту та послуги, які вони надають, проблеми зі збору документів при наданні соціальної допомоги, велика кількість безробітних громадян.

Слід зазначити високу перевантаженість фахівців соціальної сфери та нездатність надати широкий спектр послуг. Таким чином, за результатами емпіричного дослідження виявлено, що система управління соціальним захистом населення в регіоні формуються під впливом певних показників, серед яких визначальними є такі: а) збільшення кількості громадян, потребують соціального захисту; б) протиріччя між організаційним та нормативно-правовим забезпеченням на рівні регіону; в) неготовність багатьох фахівців існуючих установ соціального захисту до необхідних нововведень; г) збільшення гарантованих державою видів соціального захисту та, як наслідок, зниження рівня та якості різних видів соціального забезпечення у зв'язку з їх різноманіттям; д) слабка розвиненість інфраструктури; е) недостатньо відрегульований механізм державного партнерства із громадськими організаціями.

РОЗДІЛ 3
НАПРЯМКИ ТА МЕХАНІЗМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМ ЗАХИСТОМ НАСЕЛЕННЯ ЗАПОРІЗЬКОГО РЕГІОНУ

3.1. Соціальний механізм формування ефективної системи управління соціальним захистом населення регіону

У процесі збору, узагальнення та аналізу отриманих даних можна буде не лише оцінити участь управлінських структур різних рівнів у формуванні системи управління соціальним захистом, а й виявити механізм їх функціонування, труднощі та проблеми, визначити напрями діяльності та способи їх подолання. У зв’язку з цим механізми формування системи управління соціальним захистом населення в регіонах України потребують аналізу досвіду практичного здійснення її принципів.

Слід зазначити, що вивчення застосування у соціології терміна «механізм» призводить до висновку, що є безліч визначень його тлумачення. Практичні та наукові визначення механізму системи соціального захисту суперечливі у зв’язку з їх різноманіттям. Так, наприклад, В. Іванова, розглядаючи соціальний захист як об’єкт соціального управління вважає, що одним з основних компонентів соціальної сфери є механізм регулювання, визначаючи його як систему показників, які одержані соціологічними та статистичними методами, що регулюють споживче функціонування соціальних суб’єктів і дозволяють висловити взаємозалежність структури потреб та результатів їх задоволення. На думку В. Іванової, до цієї системи належать: соціальні нормативи – кількісні та якісні орієнтири прийнятного розвитку соціальних явищ (процесів); соціальні показники – особливості, що визначають стан, напрямки розвитку [55, с. 60].

Під соціальним механізмом О. Максимова та В. Масліков розуміють

стійкі форми соціальних відносин, вважаючи, що соціальні механізми є важливим елементом розвитку управлінських процесів. Т. Заславська під соціальним механізмом розуміє стабільну систему взаємодії суб'єктів різних рівнів і типів, яка забезпечує задоволення певної суспільної потреби [59, с. 62].

В. Потьомкін говорить про механізм як про сукупність взаємоузгоджених, взаємопов'язаних дій, пов'язаних загальними інтересами, цілями, ідеями, цінностями, які поділяються та приймаються учасниками цих відносин [59].

Отже, під механізмом у формуванні системи управління соціальним захистом слід розуміти взаємодію певних систем, які мають свої особливості, межі використання, впливу, що викликає необхідність їх комплексного використання та, як наслідок, налагодження процесу взаємодії цих систем.

Механізмами формування, регулювання у разі виступають: механізм кадрового забезпечення, соціального партнерства, інформаційного забезпечення, механізм соціальної взаємодії, нормативно-правового забезпечення та ін., за допомогою застосування різних технологій, розподілу відповідальності та повноважень між структурними елементами, через встановлення та налагодження процесів взаємодії (тобто комунікаційних інструментів та інформаційних каналів, відповідальності, тобто, ризиків та прийняття наслідків, напрями ресурсів та владних повноважень).

Зазначимо найбільш прийнятне з позиції нашого дослідження визначення вчених, які виділяють організаційну, фінансово економічну та правотворчу діяльність при визначенні механізму системи соціального захисту. Під механізмом у цьому випадку такі вчені, як Є. Морозова, А. Добриніна, розуміють взаємодію між суб'єктом та об'єктом системи управління соціальним захистом, а також розподіл відповідальності та повноважень у цій сфері, при цьому для формування системи управління соціальним захистом населення необхідна фінансово-економічна, організаційна та правознавча діяльність, які в сукупності представляють механізм системи управління соціальним захистом населення [1]. Ця обставина викликає необхідність

вивчення генези та можливостей сторін взаємодії, особливостей взаємовпливу, перспектив їх зміни, а також шляхів отримання максимального ефекту.

Формування системи управління соціальним захистом на регіональному рівні має ґрунтуватися на усвідомленні того, що, по-перше, система управління соціальним захистом у регіонах має непросту структуру, по-друге, складник цієї системи необхідний для дослідження специфічних механізмів управління, по-третє, ці механізми мають бути несуперечливими.

В результаті теоретичного аналізу, емпіричного соціологічного дослідження для успішного впровадження моделі формування ефективної системи управління соціальним захистом населення Запорізького регіону нами запропоновані ймовірні напрямки діяльності, які у сукупності представляють соціальний механізм формування ефективної системи управління соціальним захистом, що передбачає правознавчу, організаційну та економічну діяльність:

1. Кадрове забезпечення.
2. Інформаційне забезпечення.
3. Соціальне партнерство.
4. Міжвідомча взаємодія.
5. Нормативно-правове забезпечення.
6. Матеріально-технічне забезпечення.

1. Механізм кадрового забезпечення – найважливіша умова ефективного функціонування установ соціального захисту. В умовах постійного підвищення вимог щодо якості соціальних послуг підвищуються вимоги до рівня підготовки працівників. Серед причин, які перешкоджають сталому розвитку регіонів, можна відзначити низький професійний рівень управлінського персоналу, неврегульованість механізму використання його можливостей, які багато в чому характеризуються слабкою системою підготовки, відбору та розстановки управлінських кадрів.

На думку В. Потьомкіна, основним при побудові механізму підготовки кадрів є визначення принципів, згідно з якими реалізуються ці процеси, а саме [59]:

1) Цілеспрямованість. Даний принцип передбачає розробку та реалізацію, під час процесу навчання персоналу, системи економічних та соціальних цілей. Ця система економічних та соціальних цілей служить мотивом та орієнтиром для навчання персоналу. Цілі при цьому часто мають певну структуру, згідно з якою досягаються приватні цілі, підцілі.

2) Економічна ефективність (покращення продуктивності діяльності) та соціальна орієнтація (покращення рівня життя, захист від негативних наслідків).

3) Регулювання. Перелічені принципи тісно пов’язані між собою, і в результаті їх реалізації досягається поставлена мета.

2. Механізм інформаційного забезпечення. Проаналізувавши наукову літературу можна стверджувати, що поняття «інформаційний ресурс» пов’язане не лише з поняттям «інформація», а й з поняттям «знання». На сьогоднішній день прийнято розрізняти декілька видів знань:

По-перше, це фактичні знання. В даному випадку маються на увазі справжні теоретично чи експериментально доведені факти.

По-друге, процедурні знання. Ці знання встановлюють хронологію дій для досягнення мети чи раціональної реалізації процесів.

По-третє, конструктивні знання. В даному випадку маються на увазі знання, які вивчають принципи дії, організацію деяких об’єктів природи та суспільства.

По-четверте, концептуальні знання. Знання, які пояснюють сенс понять та термінів, що застосовуються у різних сферах діяльності людини.

На думку К. Коліна, інформаційні ресурси - це знання, які використані для досягнення соціальних цілей тобто, знання, які не відокремлені від членів товариства – живих носіїв та які характеризуються освітнім і професійним статусом, не охоплюючи при цьому поняття «інформаційні ресурси суспільства [59]

Не можна недооцінювати обсяг інформації, її повноту, новизну тощо, щодо визначення мети регіонального управління. Інформація стає найбільш

важливою для процесу управління, якщо вона актуальна і реальна. У цьому випадку інформація стає умовою визначення управлінських рішень, які є предметом управлінської діяльності, за допомогою яких органи управління надають вплив на керований об’єкт. Засоби масової інформації, спеціалізовані соціологічні дослідження та інші носії знань є джерелом збору інформації. Тому інформація є фундаментом процесу керування.

Розробка, застосування нових, сучасних інформаційних технологій зменшують інтелектуальні відмінності, зрівнюють інформаційний потенціал, здійснюють підтримку системи управління соціальним захистом із застосуванням програмних засобів, баз даних.

Соціальні інформаційні технології дозволяють вирішити низку завдань:

1) дозволяють створювати бази даних, наприклад, про призовний вік, зайнятості підлітків тощо;

2) підвищується якість роботи з різними групами населення, скорочується час очікування під час отримання витягів, довідок;

3) автоматизована організація діяльності (від печатки документів, до формування списку різних категорій населення за особливим запитом);

4) управління автоматизованого розрахунку соціальних виплат;

5) ведення особових рахунків для персонального обліку соціальних виплат.

В інформаційному забезпеченні важливо враховувати як прямий, так і зворотний зв’язок із населенням. У цьому випадку комунікативні технології набувають особливої актуальності. Під зворотним зв’язком розуміють реакцію населення на діяльність державних структур, що допомагає населенню інформувати владні структури щодо проблем на конкретній території. Це дозволяє органам управління вибудовувати ефективну систему управління соціальним захистом, приймати найбільш адекватні управлінські рішення, вносити корективи у їхню діяльність.

Реалізація механізму як прямого, так і зворотного зв’язку може бути здійснена за допомогою письмового звернення; при особистому прийомі

громадян у структурах влади; за допомогою проведення особистих або масштабних зустрічей, прийомів із представниками влади; при проведенні опитувань; інформування населення про виконану роботу влади через засоби масової інформації тощо.

Фактично, інформація – це основа відтворення знання. Знання, у свою чергу, є фундаментальною основою організації будь-якого процесу.

3. Механізм матеріально-технічного забезпечення. Оскільки більшість послуг формування системи управління соціальним захистом фінансується державним бюджетом, надається безкоштовно, то основною формою матеріально-технічного забезпечення цих послуг є держава.

Система управління соціальним захистом населення регіону потребує матеріально-технічних ресурсів, до яких можна віднести як будівлі, обладнання, так і витратні матеріали, призначені для успішної діяльності установ соціального захисту. Для повноцінного механізму матеріально-технічного забезпечення необхідна розробка плану придбання за показниками палива, сировини, енергії, комплектуючих, обліку цін на всі види ресурсів та на основі виробничих програм.

Фахівець матеріально-технічного забезпечення (або відділ, у коло обов’язків якого входить матеріально-технічне забезпечення) встановлює необхідність започаткування соціального захисту в ресурсах, визначає норми їх зберігання, а також бере участь у складанні плану придбання матеріально-технічного обладнання, заходи щодо економії, організує зберігання, облік та видачу матеріалів тощо.

Застаріла матеріально-технічна база, а також недостатнє оснащення комп’ютерною технікою установи соціального захисту населення, невідповідність вимогам інформаційних сервісів та систем автоматизації процесів надання послуг соціального захисту та соціальних послуг у системі управління соціальним захистом значною мірою здатні знизити ефективність роботи спеціалістів установ соціального захисту.

4. Механізм нормативно-правового забезпечення. Розвиток механізму

системи управління соціальним захистом передбачає розробку заснованих на новому типі управління соціальних нормативів, які мають бути засновані не на планових оцінках, а на регулярних оцінках. Зміна місця та ролі громадських нормативів встановлює необхідність уникнення тлумачення системи соціальних нормативів як жорсткої законодавчої бази. Це пов'язано, перш за все, з сучасним етапом розвитку суспільства, в якому масштабні та комплексні соціальні гарантії стають важко здійсненними для установ соціального захисту. Більше того, сама реалізація гарантій об'єктивно утруднена через економічний спад і дефіцитність бюджету. Внаслідок чого система соціальних норм виступатиме як незбалансований компроміс між необхідністю у соціальній підтримці слабких верств населення та необхідністю перетворення економічних відносин. Очевидно, на чільне місце ставиться зміна економічної ситуації.

Участь держави у регулюванні соціального захисту змінюється, та особлива роль цьому відводиться соціальним нормам. При цьому різко скорочується галузь нормативного регулювання, і у цій сфері розмір соціальних гарантій суттєво обмежений. Таким чином, етапи зміни соціальних нормативів слід охарактеризувати нижче переліченими функціями.

По-перше, комплекс соціальних норм створює систему першочергових цілей, завдань при складанні регіональних та державних планів. Стратегія розвитку при цьому ґрунтується на зростанні добробуту різних верств населення. В той же час основне завдання держави ґрунтується на розробці такої економічної політики, яка дозволила б більшій частині населення реалізувати мінімально прийнятні умови життя.

По-друге, набір соціальних норм має підтверджувати систему мінімальних соціальних гарантій, при цьому згідно з нормативами встановлюється максимально допустимий рівень зниження деяких соціальних показників. Отже, соціальні нормативи встановлюють мінімальний рівень, результатом порушення якого є набрання чинності системою державних заходів соціальної підтримки населення. Тут на законодавчому рівні закріплюються нормативи, які становлять у комплексі систему мінімальних

соціальних гарантій для незахищених верств населення.

По-третє, функцією оцінки соціального благополуччя у суспільстві є система нормативів. Критерієм соціального неблагополуччя може служити наближена до значень система мінімальних соціальних гарантій.

Розробка та впровадження заходів соціального захисту населення вимагає розробки спеціальних програм, а також визначення методологічних засад їх організації та використання у загальному контексті політики соціального захисту. Нестача ресурсів ускладнює допомогу всім нужденним та актуалізує питання визначення пріоритетних напрямків, а також рівня розв’язання задач. Ймовірно, в даний час слід віддавати пріоритет програмам соціальної захисту найбільш уразливих верств населення, соціальних програм підтримки від інфляції.

Подібні програми створюються як на державному, так і на регіональному рівнях. Тим не менш, розробка та виконання програм соціального захисту непрацездатного та малозабезпеченого населення повинна здійснюватися здебільшого місцевою владою, здатною забезпечити необхідну ефективність та спрямованість. У даних обставинах необхідно враховувати той факт, що в деяких регіонах місцеві бюджети досить обмежені для надання такої допомоги, і тут важливо передбачати механізм надання допомоги з додаткових централізованих джерел. Отже, ключова мета загальної стратегії – забезпечення єдності надання гарантій, з одного боку, а з іншого боку, залучення до трудової діяльності населення.

Вище перелічені напрямки, в першу чергу, необхідні для розуміння характеру завдань, які стоять перед системою соціального захисту населення, а також для прийняття вірних управлінських рішень на основі принципів організації соціального захисту.

При побудові соціального механізму формування ефективної системи управління соціальним захистом населення регіону необхідно забезпечувати гнучкість соціальних гарантій, тобто захист та підтримка населення змушені враховувати динаміку соціально економічних процесів.

5. Механізм міжвідомчої взаємодії. Недосконала система управління соціальним захистом, недостатня взаємодія компонентів системи соціального захисту призводять до порушення єдності системи, зменшують можливість швидкого реагування на проблеми в соціально вразливих групах, і, як наслідок – розробки ефективної системи заходів соціального захисту тощо.

Для підвищення ефективності формування системи управління соціальним захистом населення на регіональному рівні, враховуючи спеціальні характеристики Запорізького регіону необхідно, на нашу думку, укрупнити територіальні управління соціального захисту населення. За регіональним органом системи управління соціальним захистом закріпити такі функції: фінансового забезпечення, методичного та інформаційного, кадрового забезпечення, взаємодії з державними управлінськими структурами, підготовки проектів законотворчого та нормативного характеру, а також закріпити функцію стратегічного планування, контролю. Це дозволить підвищити ефективність системи управління соціальним захистом, можливості оперативного реагування на появу нових соціальних проблем.

На даному етапі свого розвитку система управління соціальним захистом населення характеризується низкою серйозних проблем, які полягають у збільшенні кількості громадян, які потребують соціального захисту, у протиріччі між організаційним та нормативно-правовим забезпеченням на рівні регіонів, неготовність багатьох фахівців існуючих установ соціального захисту до необхідних нововведень, збільшенні гарантованих державою видів соціального захисту та, як наслідок, зниження рівня та якості різних видів соціального забезпечення у зв’язку з їх різноманіттям, слабкої розвиненості інфраструктури, недостатньо відрегульованого механізму державного партнерства із громадськими організаціями.

6. Механізм соціального партнерства. На думку В. Потьомкіна, партнерські відносини необхідно організовувати на трьох основних рівнях: країні в цілому, регіоні, виробництві (підприємстві).

При цьому основними принципами механізму соціального партнерства

можуть бути [59]:

- соціальна справедливість, яка відображає встановлене в ході історичного розвитку певне розуміння людей про свої права та свободи. Це умова подібності між роллю соціальних груп, певних людей у життєдіяльності суспільства та їх соціальним статусом, а також між роботою та винагородою, між їх обов'язками та правами тощо. Неузгодженість у цих відносинах розцінюється як

- несправедливість;

- максимальна збалансованість (узгодженість) різних інтересів кожного з учасників відносин, їх краще втілення основою економічних взаємовідносин соціального партнерства;

- відповідальність за неналежне виконання (невиконання) партнерських обов'язків та зобов'язань;

- правова обґрунтованість та захищеність соціальних взаємовідносин (договірна, законодавча, конституційна тощо);

- етика ділових, соціальних відносин між партнерами.

По суті, партнерство є відносинами, заснованими на повазі законів, чесності, укладеного договору тощо.

Спираючись на дані теоретичного аналізу наукової літератури та емпіричного соціологічного дослідження формування ефективної системи управління соціальним захистом населення, можна сказати, що робота з деякими напрямами носить вельми декларативний характер, тобто використання принципів утруднено чи відбувається з низки причин, які в даній роботі охарактеризовані як фактори, що детермінують систему управління соціальним захистом населення регіону.

Облік інтересів усіх соціальних груп та верств населення є не тільки тактичною (оперативною), а й стратегічною регіональною проблемою соціального партнерства. Недооцінка цього призводить до серйозних економічних та соціальних диспропорцій та зростанню напруженості у функціонуванні та розвитку економіки регіонів.

На нашу думку, необхідно розвивати в регіонах механізм соціального партнерства, перш за все, в галузі створення та збереження робочих місць. Зокрема, потрібні нормативні правові акти, що регламентують залучення роботодавців до вирішення проблеми розвитку внутрішньо фірмової мобільності робочих кадрів, а також їх відповідальність за працевлаштування працівників, які скорочуються. Потрібні, крім того, правові акти, що визначають роль та місце об'єднань роботодавців та профспілок у вирішенні цих проблем.

Партнерство між керівництвом регіону, роботодавцями та працівниками необхідно також під час вирішення екологічних проблем. Підприємства мають отримувати дозвіл на право своєї діяльності. Цей документ має містити відповідні зобов'язання та відповідальність адміністрації підприємства перед владою міста та його населення щодо зниження рівня забруднення в ході діяльності підприємства (вказуються показники гранично допустимих викидів та скидів, квоти на забруднення, перелік заходів щодо екологічної безпеки, витрати на ці цілі, угода про компенсацію можливої шкоди тощо). Необхідно домагатися більш широкого укладання колективних договорів на підприємствах у багатьох регіонах.

Для більш ефективної реалізації основних напрямів по вдосконаленню системи управління соціальним захистом та заходів у регіоні необхідно законодавчо закріпити повноваження, соціальні зобов'язання некомерційних організацій щодо соціального захисту, удосконалення державно-приватної взаємодії.

Можна припустити, що дослідження ролі соціального механізму у формуванні системи управління соціальним захистом населення враховуючи різні суб'єкти управління не тільки підвищить її ефективність, але й стане основою для створення гідних умов життя для населення на принципах, закріплених у законі.

Таким чином, соціальний механізм формування системи управління соціальним захистом населення в регіоні сприяє підвищенню її ефективності

тільки в тому випадку, якщо враховуються протиріччя під час взаємодії між суб'єктом та об'єктом системи управління соціальним захистом населення, оскільки це впливає на ступінь розподілу їх повноважень та відповідальності і, зрештою, визначає характер функціонування всієї цілісної системи управління соціальним захистом населення регіону.

Для реалізації на практиці соціального механізму формування ефективної системи управління соціальним захистом населення регіону потрібна надійна ресурсна база. Пошук інноваційних соціальних технологій, нові підходи до організації ресурсного забезпечення соціального захисту населення сприяють їх впровадженню у практику системи управління соціальним захистом у регіоні.

3.2. Розробка соціальної технології формування ефективної системи управління соціальним захистом населення

Розробка соціальних технологій дозволить краще усвідомити механізми формування ефективної системи управління соціальним захистом населення.

У науковій соціально-філософській літературі зміст терміна «технологія» зазнав певної еволюції. Спочатку під технологією розуміється загальна технічна дисципліна, що займається вивченням узгоджених дій між робочим інструментом та сировиною. Її інтереси були переважно зосереджені у сфері виробництва. Загальне технічне значення технології полягало в тому, що вона виявляла більше всього сприятливі способи організації виробничого процесу.

Технологія – це не просто набір знань про методи та засоби, не просто набір інструментів, а впорядкований набір, заснований на певній методології, на певному системному принципі, включаючи вказівку на конкретну та загальну мету [35].

Технологічний зміст технології охоплює методи стабілізації, соціальну форму практики та регулювання, управління взаємодією предмета праці та знаряддя праці. Соціальним аналогом технології виступає групова соціальна

практика, матеріальні складові якої виражають свою технологічну міць та розкривають свою соціальну значущість. В обох випадках соціальна практика створює технологічний прийом пізнання соціального простору, інтегрує їх у ціле [35].

М. Стефанов, який досліджував питання поділу природної та соціальної технологій, підкреслював, що коли людина інтенсивно і свідомо звертається до процесів навколо себе, де вона добивається систематичної зміни соціального середовища, там, в принципі, технологія можлива [27].

Досвід поколінь, колективна діяльність – це можна зіставити із технологією. У ній знаходять відображення праця, знання, навички не лише індивіда, а й колективної праці. Ця особливість з'явилася через поділ або з'єднання різних форм та видів діяльності.

Отже, технологія створює додаткові ресурси, що, у свою чергу, сприяє розвитку людини, зокрема, здібності перетворення навколишньої дійсності.

Механізм соціальної технології складається з низки послідовних процедур:

по-перше, визначення мети, яка характеризує застосування цієї технології;

по-друге, підбір критеріїв, за якими буде здійснено вибір;

по-третє, обмеження доступних варіантів;

по-четверте, надання переваги якомусь варіанту;

по-п'яте, використання переваг.

За М. Марковим, технологію соціальної діяльності треба розглядати у двох аспектах:

1. Розв'язання завдань щодо створення певних етапів, дій, методів, тощо за допомогою інтерпретації знань розвитку соціальних явищ.

2. Виконання робочих дій у вигляді технологізації цих знань у процесі праці [1].

Порівнюючи обидва види технологій, К. Поппер відзначає головні відмінності та особливості приватних технологій:

- тверезість та виваженість у постановці цілей;
- негативні наслідки;
- обережність та поступовість змін;
- регулярний контроль за їх виконанням;
- вміння виключати негативні дії;
- можливість регулювання діяльності суб'єкта для внесення змін [30].

У 80-х роках XX ст. почалася розробка понятійного апарату та розробка компонентів соціальних технологій, які спочатку вишикувалися в парадигмі соціології управління. Так, В. Афанасьєв пов'язує соціальні технології та соціальне управління, в якому воно проявляється і дозволяє функціонувати всій системі соціального управління, говорячи про те, що соціальна технологія є посередником між предметами та діяльністю [30].

З визначень вітчизняних та зарубіжних вчених можна виділити такі якості соціальних технологій:

- Можливість здійснення суспільно значущих цілей.
- Діяльність здійснюється за окремими операціями (пооперацийно).
- Послідовність заздалегідь, усвідомлено здійснюваних дій.
- Використання достовірних наукових відомостей.
- Облік специфіки сфери, де реалізується діяльність.
- Соціальна технологія одночасно може вважатися як практикою, що містить окремі етапи та дії, і роботи, які відбуваються за цим проектом.
- Соціальна технологія – частина суспільної культури.

Тому процес здійснення соціальної технології для формування ефективної системи управління соціальним захистом населення регіону повинен мати наступні характеристики:

1) Внутрішньо-взаємопов'язані операції та поділ цього процесу на різні етапи. Суть такої процедури полягає в тому, що необхідно визначити вимоги до суб'єкта, який діє за цією технологією, та забезпечити нормативні (оптимальні) заходи для подальшого розвитку процесу.

2) Необхідне узгодження та розробка плану дій, спрямованих на

досягнення результату. Черговість та процедура виконання повинні спиратися на внутрішню логіку становлення цього процесу.

3) Кожна технологія дає можливість здійснювати різні процедури. Ця вимога необхідна для отримання підсумків, які будуть відповідати поставленій меті.

З усього вищезазначеного нами виділено такі соціальні технології, що сприяють ефективному формуванню системи управління соціальним захистом населення регіону, які враховують її специфічні характеристики:

1. Формування кадрового забезпечення.

Можливість виконати ці вимоги покладається на заходи навчального характеру, наприклад, на курсах підвищення кваліфікації працівників. Курси підвищення кваліфікації – важлива ланка у формуванні компетентності, базової теоретичної підготовки, удосконалення практичних навичок та умінь фахівців. Якість соціальних послуг та в цілому ефективність роботи установи залежить від того, наскільки успішно персонал засвоює спеціальні компетенції, закладені в програмі курсів у їхніх навчальних модулях та розділах.

Необхідна диверсифікація освіти, обумовлена темпами розвитку суспільства, соціальним поділом населення, економічними потребами, а також темпами розвитку науки тощо. За результатами емпіричного дослідження можна сказати, що у системі управління соціальним захистом затребувані фахівці, які володіють міждисциплінарними знаннями, здатні до мобільного та адаптивного, самостійного вирішення різних проблемних ситуацій.

Кадрова проблема дозволяє нам говорити про необхідність вдосконалення вже існуючої системи підвищення кваліфікації та підготовки кадрів, а також необхідності створити ефективну конкурсну основу заміщення вакантних посад.

Крім того, як було сказано вище, важливо розробити систему матеріального стимулювання персоналу у системі соціального захисту, яка залежить від ефективності їх діяльності (використовуючи інформаційну систему державного управління за наслідками).

Таким чином, основними заходами щодо підвищення професіоналізму та компетентності персоналу є:

I. Заходи навчального характеру. Розробка програм, організація та проведення курсів підвищення кваліфікації, тематичних семінарів, тренінгів для фахівців соціальних служб та керівників установ соціального захисту

2. Заходи щодо диверсифікації підготовки кадрів згідно стратегічним потребам регіону. Робота в цьому напрямку може полягати в наступному: реалізація додаткових освітніх програм; відкриття нових напрямів підготовки спеціалістів. У цьому напрямку необхідно взяти за основу чинні програми або розробити нові програми навчальних курсів у галузі системи управління соціальним захистом.

3. Укладання угоди між соціальними службами та роботодавцями про підготовку фахівців системи управління соціальним захистом та розвиток наукових напрямів дослідження у цій галузі.

4. Заходи щодо створення ефективної конкурсної основи заміщення вакантних посад. Ці заходи передбачають організацію конкурсної комісії для індивідуальної співбесіди та розгляду документів (освіта, стаж роботи, знання Конституції України тощо).

5. Розробка системи фінансової зацікавленості співробітників у системі управління соціальним захистом.

6. Поширення досвіду ефективної діяльності в установах соціального захисту. Для цього необхідно сформувати базу даних успішного досвіду та широкий обмін думками при розробці рішень.

II. Проведення інформаційно-роз’яснювальної роботи з різними групами населення, забезпечення доступності інформаційних матеріалів.

Тут необхідно організувати просвітницьку роботу з доступу до інформаційних ресурсів та інформації, наприклад, про професійне навчання, інформації про ситуацію на ринку праці, працевлаштування, сприяння самозайнятості населення, допомоги в організації підприємницької діяльності, про проведення ярмарок-вакансій, системі формування банку вакансій, про

структуру функціонуючих в них районних соціальних служб, про посадових осіб, порядок звернення за допомогою, умовах платного та безкоштовного соціального обслуговування, видах, гарантованих державою соціальних пільг і послуг тощо.

Все це передбачає проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи з різними групами населення, одержувачами соціальних послуг, зокрема:

- необхідно посилити інформаційно-роз'яснювальну роботу з різними групами населення, одержувачами соціальних послуг з переліку соціальних послуг, порядку та умов надання цих послуг, з питань соціального супроводу тощо;
- за допомогою особистих прийомів;
- виступів та публікацій у засобах масової інформації;
- зустрічей, днів відчинених дверей;
- проведення анкетування з питань доступності інформації, задоволеності одержуваними соціальними послугами, наявності труднощів при отриманні соціальних послуг;
- розробки «Пам'яток»;
- своєчасне розміщення інформаційних матеріалів на інтернет-сайти органів соціального захисту.

Отже, основні заходи щодо інформаційно-роз'яснювальної роботи з громадянами-одержувачами соціальних послуг спрямовані на посилення:

- організації просвітницької роботи з доступу до інформаційних ресурсів та інформації;
- своєчасного розміщення інформаційних матеріалів на веб-сайтах установ соціального захисту.

Поряд з інтернет-ресурсами, інформування по ТВ необхідно організувати єдиний консультативний, багатоканальний телефонний номер, за яким громадяни зможуть отримати необхідну інформацію щодо функціонування установ соціального захисту послуг, наданих ними, а також по некомерційних організаціях їх районів, які займаються питаннями соціального захисту тощо.

Крім того, необхідно організувати точкове інформування в конкретній ситуації конкретної людини. Так, наприклад, громадян з обмеженими можливостями здоров'я інформувати через бюро медико-соціальної експертизи або, наприклад, дітей з обмеженими можливостями, багатодітних сімей через дитячі поліклініки за допомогою стендів, брошур тощо.

III. Зміцнення матеріально-технічної бази для функціонування установ системи управління соціальним захистом населення.

Застаріла матеріально-технічна база, а також недостатнє оснащення комп'ютерною технікою організацій соціального захисту населення, невідповідність вимогам інформаційних сервісів та систем автоматизації процесів надання заходів соціального захисту та соціальних послуг у системі управління соціальним захистом значною мірою здатні утруднити роботу фахівців установ соціального захисту.

1. Заходи щодо своєчасного оновлення комп'ютерної техніки та її модернізації.

2. Заходи щодо забезпечення кожного спеціаліста системи управління соціального захисту персональним комп'ютером.

Наразі вся модернізація техніки зводиться до її поточного ремонту та перевстановлення програмного забезпечення. Тому чинна комп'ютерна техніка не дозволяє реалізувати можливості комплексу соціального захисту у повному обсязі. Для реалізації цих заходів необхідно розробити програму зі зміцнення матеріально-технічної бази, яка включає поетапне планування фінансування заходів на кожний рік установ соціального захисту регіону.

3. Заходи щодо своєчасного ремонту установ соціальної захисту та розширення їх площі.

IV. Удосконалення нормативно-правового забезпечення системи управління соціальним захистом населення.

1. Здійснення своєчасного моніторингу нових нормативно-правових актів у галузі соціального захисту та забезпечення доступу спеціалістів до правової інформації, проведення своєчасного інформування працівників організації.

2. Підвищення рівня нормативно-правових знань спеціалістів шляхом організації нормативно-правового консультування, надання нормативно-правової допомоги фахівцям з питань їх діяльності; розробка методичних, інформаційно-аналітичних та інших матеріалів з нормативно-правової тематики, орієнтованих на інтерпретацію законодавства шляхом проведення систематичного навчання, у галузі нормотворчої роботи – вивчення наукових напрацювань, у тому числі із застосуванням дистанційного навчання, інтернет-технологій.

V. Відпрацювання міжвідомчої взаємодії з урахуванням особливостей регіону.

1. Механізм міжвідомчої взаємодії, соціального партнерства може бути налагоджений у разі роз'яснювальної відповідальності учасників процесу та побудови схеми міжвідомчої взаємодії з урахуванням особливостей регіону.

2. Розробка та реалізація міжвідомчих програм, проектів, акцій, конкурсів соціальних проектів та програм, що виконуються некомерційними структурами. Тимчасові творчі колективи. Підтримка молодіжних ініціатив, волонтерства. Взаємодія із громадськими організаціями.

3. Організація роботи з навчання та підвищення кваліфікації кадрів, які працюють в установах різної відомчої підпорядкованості, і навіть об'єднання зусиль кадрового потенціалу.

4. Удосконалення діяльності методоб'єднань фахівців, робота з науково-методичного супроводу, обміну досвідом роботи з інноваційними формами та методами.

5. Удосконалення, посилення організаційної роботи координаційних рад, міжвідомчих комісій, створюваних для забезпечення системи управління соціальним захистом. Заходи щодо відпрацювання механізму побудови міжвідомчої взаємодії з урахуванням особливостей регіону можуть бути реалізовані за допомогою технології «круглий стіл» – колективне обговорення певної теми учасниками, що дозволяє надалі розробити пропозиції щодо розвитку суспільно значущих програм та проектів. У даному випадку

передбачається взаємодія громадськості з органами державної влади, державних установ соціального захисту, органів місцевого самоврядування. Застосування цієї технології дозволить виявити реалістичну картину існуючих проблем у системі управління соціальним захистом, значною мірою підвищить громадянську активність.

VI. Розвиток та використання повною мірою державно-приватного партнерства (розвиток інфраструктури підтримки малого та середнього підприємництва шляхом організації мобільного центру підтримки, муніципальних центрів підтримки; вдосконалення механізмів для залучення інвестицій для регіону; державна підтримка).

Заходи щодо розвитку та використання повною мірою державно-приватного партнерства можуть бути реалізовані за допомогою «конкурсу громадянських та громадських ініціатив» – дана технологія дозволяє не лише стимулювати громадянську активність, а й підтримувати громадянські ініціативи, а також надає громадськості можливість реалізувати свої ідеї.

Щодо діяльності недержавного сектора можна запропонувати більше активну рекламу, ефективніше доносити інформацію населенню про їх діяльність та про соціальні послуги, які вони пропонують, а органам системи управління соціальним захистом у свою чергу – надавати необхідне сприяння, кадрову, методичну, нормативно-правову, організаційну підтримку.

Як уже згадувалося, соціально орієнтовані некомерційні організації, які стали переможцями конкурсу на отримання субсидій фінансуються, але на вирішення всіх завдань, передбачених поданими проектами, коштів не вистачає. Сьогодні цю проблему можна вирішити, якщо взяти участь у регіональних та державних конкурсах на отримання грантів. Однак активність некомерційних організацій у цьому процесі досить низька, попри семінари та тренінги з навчання у написанні проектів членів громадських організацій.

Підняти рівень активності членів громадських організацій можна шляхом збільшення кількості навчальних заходів, які проводяться. Як показують результати спілкування з фахівцями установ соціального захисту населення,

члени громадських організацій готові відвідувати заходи щодо підвищення їх фінансової та юридичної грамотності, підготовки з питань залучення фінансових коштів, з питань організації соціальної реклами, взаємодії з бізнес-структурами.

З усього вищеперерахованого можна запропонувати низку заходів щодо розвитку та використання повною мірою державно-приватного партнерства:

1) Підготовка проекту розпорядження з питань розвитку недержавного сектору соціального захисту. У цей проект необхідно включити такі блоки:

1. Інтегрувати показники розвитку інфраструктури у прогнозні документи регіону.

2. Визначити цільові орієнтири щодо застосування механізмів державно-приватного партнерства у соціально-економічному розвитку регіону.

3. Розробити заходи щодо розвитку та застосування механізмів державно-приватного партнерства, а також необхідно підготувати показники щодо залучення позабюджетних коштів у документах планування регіону.

Заходи щодо організації системи державного та муніципального управління сферою державно-приватного партнерства регіону:

- Сформувати модель управління сферою державно-приватного партнерства у регіоні.

- Сформувати консультативно-дорадчий орган із розвитку суспільної інфраструктури.

- Створити та нормативно затвердити концептуальні положення стратегічного розвитку сфери державно-приватного партнерства у регіоні.

- На постійній основі організовувати навчання для працівників органів управління у сфері державно-приватного партнерства.

Заходи щодо вдосконалення, актуалізації регіональної нормативно-правової бази, яка регламентує порядок впровадження проектів державно-приватного партнерства:

4. Підготувати систему заходів стимулювання та підтримки приватних інвесторів, які реалізують або планують реалізовувати проекти державно-

приватного партнерства у пріоритетних для суб'єкта галузях громадської інфраструктури.

2) Проведення навчальних семінарів для активу громадських організацій щодо перспектив спільного надання соціальних послуг населенню та узагальнення позитивного досвіду.

Слід зазначити, що ефективність системи управління соціальним захистом населення, в першу чергу, залежить від фінансування. Оскільки регіональний бюджет формують щороку наперед, закладаючи кошти на певні заходи, на певні статті, то відповідно коштів фінансування на усунення знову виникаючих проблем у системі управління соціальним захистом немає. Для вирішення даної проблеми, як нам здається, необхідно на законодавчій основі закріпити більш гнучку систему перерозподілу коштів з однієї статті витрат в іншу, що дозволило б більш ефективно та мобільно вирішувати проблеми, які виникають, не чекаючи критичної ситуації щодо будь-якої проблеми.

Вище перелічені соціальні технології можуть включати низку більш деталізованих заходів, спрямованих на організацію умов розвитку ефективної системи управління соціальним захистом у регіоні.

Таким чином, у даному параграфі встановлено та показано, що соціальна технологія розвитку та регулювання системи управління соціальним захистом населення регіону включає: а) удосконалення фінансування; б) підготовку кваліфікованих спеціалістів відповідно до стратегічних потреб регіону; в) організацію просвітницької роботи з населенням щодо доступу громадян до необхідних інформаційних ресурсів та знань; г) зміцнення матеріально-технічної бази соціального захисту населення; д) розробку пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правового забезпечення управління системою соціального захисту; е) розвиток та використання повною мірою державно-приватного партнерства, яке значно сприятиме впровадженню моделі формування ефективної системи управління соціального захисту населення регіону за умови об'єднання діяльності у реалізації соціально значущих заходів держави, комерційних та некомерційних структур.

Висновки до третього розділу

Соціальний механізм формування системи управління соціальним захистом населення в регіоні сприяє підвищенню її ефективності тільки в тому випадку, якщо враховуються протиріччя під час взаємодії між суб'єктом та об'єктом системи управління соціальним захистом населення, оскільки це впливає на ступінь розподілу їх повноважень та відповідальності і, зрештою, визначає характер функціонування всієї цілісної системи управління соціальним захистом населення регіону.

Для реалізації на практиці соціального механізму формування ефективної системи управління соціальним захистом населення регіону потрібна надійна ресурсна база. Пошук інноваційних соціальних технологій, нові підходи до організації ресурсного забезпечення соціального захисту населення сприяють їх впровадженню у практику системи управління соціальним захистом у регіоні.

У даному розділі встановлено та показано, що соціальна технологія розвитку та регулювання системи управління соціальним захистом населення регіону включає:

- удосконалення фінансування;
- підготовку кваліфікованих спеціалістів відповідно до стратегічних потреб регіону;
- організацію просвітницької роботи з населенням щодо доступу громадян до необхідних інформаційних ресурсів та знань;
- зміцнення матеріально-технічної бази соціального захисту населення;
- розробку пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правового забезпечення управління системою соціального захисту;
- розвиток та використання повною мірою державно-приватного партнерства, яке значно сприятиме впровадженню моделі формування ефективної системи управління соціального захисту населення регіону за умови об'єднання діяльності у реалізації соціально значущих заходів держави, комерційних та некомерційних структур.

ВИСНОВКИ

Таким чином, проведений соціологічний аналіз системи управління соціальним захистом населення Запорізького регіону та виконання поставлених дослідницьких завдань дозволили отримати такі результати дослідження:

1. Аналіз різних підходів, соціологічних теорій та виділених у них особливостей показав, що соціологічні дослідження формування ефективної системи управління соціальним захистом населення доцільно розглядати з позиції процесуального підходу, який передбачає аналіз єдиного процесу взаємодії явищ і об'єктів дослідження. Концепція соціального захисту населення в регіональних системах та визначення особливостей її формування дозволяє розробити нову стратегію дії, спрямовану на створення умов якісного зростання та підвищення ефективності взаємодії між державними структурами та людиною, соціальними групами, населенням загалом під час вирішення соціальних проблем, що призведе до найбільш ефективним, раціонально продуманим рішенням на державному та регіональному рівнях.

2. Проведений аналіз процесу формування системи управління соціальним захистом населення регіону дозволив встановити, що для формування ефективної системи управління соціальним захистом населення на регіональному рівні необхідно враховувати такі соціально-економічні, демографічні, географічні та інші фактори як рівень економічного розвитку регіону та розвитку його соціальної інфраструктури, територіальну віддаленість від центру тощо.

3. Реалізація на конкретній території національної політики ґрунтується на розподілі державного бюджету в області соціального захисту, в основі якого лежать єдині принципи, з одного боку, а з іншого боку, підхід, заснований на конкретних, специфічних проблемах розглянутого регіону.

Регіон як велика індивідуальна територіально адміністративна та господарсько-економічна одиниця (суб'єкт) системи державних економічних та

соціальних зв’язків і відносин, характеризуючись і відрізняючись особливими рисами та ознаками щодо інших елементів аналізованої системи, з одного боку, забезпечує реалізацію надрегіональних функцій та рис соціального захисту, а з іншого, істотно впливає на соціальний захист з урахуванням своєї специфіки. Тому важливо простежити процеси функціонування системи управління соціальним захистом на регіональному рівні саме з цих двох позицій, єдність яких тільки може забезпечити здійснення загального та особливого (зокрема, регіонального) у реалізації даних відносин, а, отже, їх повноту та ефективність.

Так, система управління соціальним захистом населення Запорізького регіону знаходиться на етапі свого формування, коли виникає необхідність соціально-економічного зростання, що вимагає стимулювання економічної активності населення, збільшення чисельності працюючих, модернізації виробництва, зміни сформованої структури зайнятості населення, створення сучасних робочих місць, удосконалення системи перепідготовки кадрів та професійної освіти, зміна територіальної та структурної невідповідності попиту та пропозиції на ринку праці, підвищення територіальної мобільності робочої сили, залучення до національної економіки фахівців та висококваліфікованих робітників.

Основною умовою ефективності реалізації стратегії соціально-економічного розвитку регіону є спільна організація діяльності законодавчої влади, підприємницького співтовариства, виконавчих структур, інститутів громадянського суспільства, кожного жителя регіону для досягнення стратегічних цілей та задач.

4. Проведений аналіз формування системи управління соціальним захистом у регіоні дозволив дійти висновку про те, що суттєві невідповідності та спричинені ними соціальні розбіжності між центром та регіонами виявилися очевидними на стадії вдосконалення українського суспільства.

Тому всеосяжний ефективний соціальний захист населення в умовах сьогоднішнього соціально-економічного розвитку не є можливим. Для підвищення ефективності формування системи управління соціальним

захистом в регіоні будь-які управлінські рішення повинні прийматися відповідно до стратегічних напрямів. Тільки у цьому випадку можна визначити пріоритетність проблем, забезпечити координацію діяльності в єдиній системі планування.

5. Ключовими критеріями та показниками, що характеризують якісні ознаки ефективності системи управління соціальним захистом населення в регіоні, які включають співвідношення цілей та реальних проблем і надалі співвідносяться з фактичними результатами діяльності установ соціального захисту є:

- по-перше, критерій загальної соціальної ефективності формування системи управління соціальним захистом, основою якого є державне законодавство, яке відображає те, наскільки підготовлено систему управління соціальним захистом до забезпечення реального соціального захисту населення;

- по-друге, критерій конкретної соціальної ефективності системи управління соціальним захистом населення, що в даному випадку оцінюється як повнота задоволення потреб та інтересів жителів, насамперед найбільш вразливих категорій населення, які є клієнтами установ соціального захисту за їх основними потребами, очікуваннями, настрою, самопочуттю і потребують насамперед соціальної підтримки та захисту держави.

6. За результатами емпіричного дослідження виявлено, що система управління соціальним захистом населення в регіоні формується під впливом певних факторів, серед яких визначальними є такі: а) збільшення кількості жителів, які потребують соціального захисту; б) протиріччя між організаційним та нормативно-правовим забезпеченням на рівні регіону; в) недостатня готовність спеціалістів установ соціального захисту до необхідних нововведень; г) збільшення гарантованих державою видів соціального захисту і, як наслідок, зниження рівня та якості різних видів соціального забезпечення у зв’язку з їх різноманіттям; д) слабка розвиненість інфраструктури; е) недостатньо відрегульований механізм державного партнерства із громадськими організаціями.

7. Розроблений соціальний механізм формування системи управління соціальним захистом населення в регіоні сприяє підвищенню її ефективності тільки в тому випадку, якщо враховуються протиріччя під час взаємодії між суб'єктом та об'єктом системи управління соціальним захистом населення, оскільки це впливає на ступінь розподілу їх повноважень та відповідальності та, зрештою, визначає характер функціонування всієї цілісної системи управління соціальним захистом населення регіону.

8. Показано, що соціальна технологія розвитку та регулювання системи управління соціальним захистом населення регіону включає: а) удосконалення фінансування; б) підготовку кваліфікованих спеціалістів відповідно до стратегічних потреб регіону; в) організацію просвітницької роботи з населенням щодо доступу громадян до необхідних інформаційних ресурсів та знань; г) зміцнення матеріально-технічної бази соціального захисту населення; д) розробку пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правового забезпечення управління системою соціального захисту; е) розвиток та використання повною мірою державно-приватного партнерства, яке значно сприятиме формуванню ефективної системи управління соціального захисту населення регіону за умови об'єднання діяльності у реалізації соціально значущих заходів держави, комерційних та некомерційних структур.

Таким чином, послідовне рішення поставлених у дослідженні завдань дозволило довести справедливість висунутих гіпотез.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех Ю. В. Філософія управління соціальними системами : монографія. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. 623 с.

2. Бибик Д. Д. Компетентність фахівця соціальної сфери як умова його ефективної професійної діяльності. Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 17 жовт. 2012 р.). Хмельницький, 2012. С. 23–26.

3. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні. Київ : Знання, 2005. 381 с.

4. Види соціальних послуг та форми їх надання. Закарпатська обласна державна адміністрація. URL: https://www.carpathia.gov.ua (дата звернення: 07.06.2024).

5. Вступ до соціальної роботи : навчальний посібник / Т. В. Семигіна та ін. Київ : Академвидав, 2005. 304 с.

6. Дітковська Л. А. Формування цифрової компетентності майбутніх соціальних працівників. *Наукові записки. Педагогічні науки*. 2021. Вип. 199. С. 109–114.

7. Длугопольський О. В. Державна політика у сфері соціального захисту населення: аспекти відповідальності суспільного сектора. Наука й економіка. 2009. № 4 (16), т. 2. С. 148–156.

8. Дубич К. В. Сучасна система надання соціальних послуг України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015. № 3. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=821 (дата звернення: 7.06.2024).

9. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Звєрєвої. Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с.

10. Збірник нормативно-правових актів у сфері захисту прав дітей. Київ : ЮНІСЕФ, 2003. 412 с.

11. Зозуляк-Случик Р. Основні моральні категорії соціальної роботи.

Теоретичні, методичні і практичні проблеми соціальної роботи : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 6 квіт. 2017 р.). Івано-Франківськ, 2017. С. 10–13.

12. Зозуляк-Случик Р. Формування професійної етики майбутніх соціальних працівників в університетах : методичний аспект. *Social Work and Education*. 2019. № 1. С. 57–66.

13. Кабаченко Н. В. Підходи до визначення кваліфікації соціальних працівників у практиці соціальної роботи. Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 17 жовт. 2012 р.). Хмельницький, 2012. С. 109–110.

14. Карпенко О. Г. Вступ до спеціальності «Соціальна робота» : навчально-методичний посібник. Київ : Видавничий дім «Слово», 2011. 248 с.

15. Карпенко О. Г. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти : автореф. дис. … д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2008. 32 с.

16. Карпенко О. Г. Теорія і практика професійного становлення соціального працівника : навч. посіб. Київ : Видавничий дім «Слово», 2014. 192 с.

17. Кисельова О. І., Андрійченко Н. С. Становлення та тенденції розвитку соціального страхування в Україні. *Право і суспільство*. 2015. № 2. С. 109–116.

18. Клименюк Н. Формування інклюзивної компетентності в майбутніх соціальних працівників в умовах професійної підготовки. *Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології*. 2017. № 1 (65). С. 72–86.

19. Клос Л. Є. Професійний портрет соціального працівника готового до здоров’язбережувальної діяльності. Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 14 лист. 2013 р.). Хмельницький, 2013. С. 61–64.

20. Кодекс Законів про Працю від 10 грудня 1971 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text (дата звернення: 7.06.2024).

21. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р., ратифікована

Постановою ВР від 27.02.1991 р. № 789-XII.. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 7.06.2024).

22. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю від 13 грудня 2006 р., ратифікована Законом України від 16.12.2009 р. № 1767-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text. (дата звернення: 7.06.2024).

23. Кривоконь Н. І. Проблеми соціальної роботи та соціальної політики в Україні : навч. посіб. Чернігів : Чернігівський державний технологічний університет, 2012. 320 с.

24. Коваленко О. Структура професійної компетентності сучасних фахівців. *Актуальні проблеми сучасної соціології, соціальної роботи та професійної підготовки фахівців* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 16 верес. 2016 р.). Ужгород, 2016. С. 80–82.

25. Ковальчук О. В. Практична підготовка соціальних працівників як ефективна умова формування гуманного ставлення до клієнтів. *Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 17 жовт. 2012 р.). Хмельницький,, 2012. С. 131–133.

26. Ковчина І. М. Підготовка студентів до соціально-правового захисту особистості : навч.-метод. посіб. Київ : НПУ, 2005. 196 с.

27. Конституція України. URL : http: //zakon.rada.gov.ua/laws /show/254 (дата звернення: 7.06.2024).

28. Конюк О. Професійні вимоги до майбутніх соціальних працівників. Актуальні питання гуманітарних наук. Педагогіка. 2015. Вип. 11 С. 253–259.

29. Лукашевич М. П., Семигіна Т. В. Соціальна робота (теорія і практика) : навч. посіб. Київ : ІПК, 2007. 341 с.

30. Лукашевич М. П., Мигович І. І. Теорія і методи соціальної роботи : навч. посіб. Київ : МАУП, 2003. 168 с.

31. Михайлова Л. І. Наукові підходи до визначення професійних якостей соціального працівника. *Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 14 лист.

2013 р.). Хмельницький, 2013. С. 99–102.

32. Овод Ю. В. Особливості професійної діяльності соціального працівника в системі соціального забезпечення. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2013. № 1 (7). С. 167–170.

33. Підлипна Р. П. Основні засади та історичні етапи становлення і розвитку соціального страхування. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Економічні науки.* 2015. Вип. 11. С. 15–18.

34. Понятійно-термінологічний білінгвальний словник : соціальна сфера / укл. : І. В. Літяга, С. М. Ситняківська. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. 224 с.

35. Попова С. М., Попова Л. М. Особливості надання соціальних послуг в Україні. *Європейські перспективи*. 2014. №10. С. 29–36.

36. Порядок призначення та виплати тимчасової державної допомоги дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання їх невідоме : постанова Кабінету Міністрів України від 22 лютого 2006 р. № 189. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/189-2006-п#Text (дата звернення: 10.12.2023).

37. Про порядок провадження органами опіки та піклування діяльності, пов’язаної із захистом прав дитини : постанова Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/162001537 (дата звернення: 7.06.2024).

38. Права дитини: від витоків до сьогодення / авт.-упор. Г. М. Лактіонова та ін. Київ : Либідь, 2002. 280 с.

39. Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування : Закон України від 02 березня 2000 р. № 1533-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-14#Text (дата звернення: 07.06.2024).

40. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : Закон України від 5 жовтня 2000 р. № 2017-ІП. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14 (дата звернення: 14.10.2023).

41. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : Закон України від 13 січня 2005 р. № 2342-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15 (дата звернення: 27.10.2020).

42. Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю : Закон України від 20 грудня 2001 р. № 2905-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2109-14 (дата звернення: 20.02.2024).

43. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 21 березня 1991 р. № 875-ХП. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text (дата звернення: 20.02.2021).

44. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 р. №2671-VIII. URL: https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/243237379 (дата звернення: 21.12.2023).

45. Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні : Закон України від 16.12.1993 р. № 3721-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3721-12 (дата звернення: 21.12.2023).

46. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців і членів їх сімей : Закон України від 20 грудня 1991 р. № 2011-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text (дата звернення: 21.02.2024).

47. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22 жовтня 1993 р. № 3551-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12 (дата звернення: 22.02.2024).

48. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16 січня 2020 р. № 463-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20 (дата звернення: 10.02.2024).

49. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14 (дата звернення: 10.02.2024).

50. Про охорону праці : Закон України від 21 листопада 2002 р. № 2695-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text (дата звернення: 18.01.2024).

51. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від

06.10.2005 р. № 2961-IV. URL: https://zakon.help/law/2961- IV/edition07.08.2017/page3 (дата звернення: 19.01.2024).

52. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23.12.1997 р. №776/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр#Text (дата звернення: 19.01.2024).

53. Про державну допомогу сім'ям з дітьми : Закон України від 21 листопада 1992 р. № 2811-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12 (дата звернення: 19.01.2024).

54. Руженський М. М. Трансформація інститутів соціального захисту населення в транзитивній економіці : дис. … д-ра екон. наук : 08.00.01. Київ, 2016. 411 с.

55. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/ laws/show/en/2947-14 (дата звернення: 23.04.2024).

56. Скуратівський В. А., Палій О. М. Основи соціальної політики : навч. посіб. Київ : МАУП, 2012. 200 с.

57. Слозанська Г. І. Ролі фахівця із соціальної роботи в територіальній громаді. *Науковий вісник Ужгородського університету. Педагогіка. Соціальна робота*. 2017. Вип. 1 (40). С. 265–268.

58. Соціальна педагогіка : підручник / за ред. А. Й. Капської. Київ : Центр навчальної літератури, 2013. 256 с.

59. Соціальна робота в Україні : перші кроки / під ред. В. Полтавця. Київ : Видавничитй дім «КМ Academia», 2020. 236 с.

60. Соціальна робота в Україні : теорія та практика : посібник / за заг. ред. А. Я. Ходорчук. Київ : УД ЦССМ, 2011. 247 с.

61. Сташків Б. І. Право соціального забезпечення. Загальна частина : навчальний посібник. Чернігів : ПАТ «ПВК «Десна», 2016. 692 с.

62. Столяренко О. В. Професія «соціальний працівник» як гарант захисту прав і ціннісного ставлення до людини. *Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.

(м. Хмельницький, 14 лист. 2013 р.). Хмельницький, 2013. С. 140–142.

63. Халецька А. А. Формування державної політики соціального захисту населення в умовах макроекономічної нерівноваги : автореф. дис. … д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02. Київ, 2010. 42 с.

64. Халецька А. А. Державне управління у сфері соціального захисту населення : теоретичні аспекти. Механізми публічного управління. 2015. № 1-2 (15-16) січень-лютий. С. 66–72. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/14096-140-1-10-20160416.pdf (дата звернення 31.05.2024).

ДОДАТКИ

Додаток А

Про основні підсумки соціально-економічного розвитку Запорізької області

За матеріалами сайту Запорізької ОДА https://www.zoda.gov.ua/news/59451/stan-sotsialno-ekonomichnogo-rozvitku-zaporizkoji-oblasti-na-15.02.2022.html дата звернення 7.06.2024

При формуванні системи управління соціальним захистом населення на регіональному рівні необхідно приділяти увагу всім специфічним характеристикам конкретних територій. Розглянемо на прикладі Запорізького регіону.

Завдяки значним темпам зростання світової економіки та активній зовнішньоекономічній діяльності в регіоні, процесам внутрішнього відновлення, які сприяли підвищенню фінансової спроможності місцевих бюджетів та збільшенню рівня доходів населення, а також рекордному врожаю економіка Запорізької області у 2021 році в цілому продемонструвала позитивну динаміку.

Так, за підсумками 2021 року **індекс промислової продукції** склав 105,7% (8 місце серед регіонів, по Україні – 101,1%), що забезпечено за рахунок збільшення виробництва в основних обсягоформуючих підвидах промисловості:

- металургійному виробництві, виробництві готових металевих виробів, крім машин і устаткування (39,5% загальнообласного обсягу реалізації) – «плюс» 2,2%;
- постачанні електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (24,4% загальнообласного обсягу) – «плюс» 10,3%;
- машинобудуванні (10,1 % загальнообласного обсягу) – «плюс» 16,5%;

- добувній промисловості і розробленні кар'єрів (4,6% загальнообласного обсягу) – «плюс» 1,9%;

- виробництві гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції (2,0% загальнообласного обсягу) – «плюс» 10,9%.

Разом з тим, скорочено обсяги у:

- виробництві харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (10,3 % загальнообласного обсягу) – «мінус» 12,6 %;

- текстильному виробництві, виробництві одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів (0,2 % загальнообласного обсягу) – «мінус» 7,5%.

Загальний обсяг реалізованої промислової продукції за підсумками 2021 року склав 301,4 млрд грн (на 60,9 % більше, ніж у 2020 році), або 8,4 % загального обсягу реалізованої промислової продукції по Україні (4 місце серед регіонів).

За січень 2022 року енергетичним комплексом області вироблено 4,9 млрд кВт годин електроенергії (на 9,0 % більше, ніж за січень 2021 року). За 2021 рік об'єктами відновлюваної енергетики було вироблено 2438,8 млн кВт годин електричної енергії, що на 19,3 % більше, ніж у 2020 році (2043,8 млн кВт годин).

Агропромисловий сектор області, з його високим рівнем виробництва зернових і технічних культур (майже 85 % припадає на продукцію рослинництва), забезпечує понад 4,0 % у загальнодержавному виробництві валової продукції сільського господарства.

Індекс обсягу сільськогосподарського виробництва у 2021 році становив 114,1% (8 місце серед регіонів, по Україні – 114,4%), в тому числі в сільгосппідприємствах – 117,2%, на які припадає 67,0% від загального обсягу продукції області.

Показники збиральної кампанії 2021 року є одними з найвищих за всі роки незалежності України.

Аграріями області намолочено 3846,9 тис. тонн зернових культур (на 28,4% більше, ніж у 2020 році), при урожайності 38,0 ц/га (у 2020 році –

30,5 ц/га).

Найбільшу питому вагу (71,0 %) займає пшениця, якої намолочено 2730,0 млн тонн (3 місце в Україні після Харківської та Одеської областей, на 30,2% більше) при урожайності 38,8 ц/га (у 2020 році – 31,5 ц/га). Соняшнику намолочено 1058,4 тис. тонн (5 місце) при урожайності 19,9 ц/га (у 2020 році – 16,1 ц/га).

Водночас, розвиток галузі тваринництва (припадає 15% загального обсягу виробництва) продовжує стримувати низка об'єктивних чинників, серед них: високий рівень конкуренції на внутрішньому ринку молочної продукції з іноземною, виробництво якої у більшості країн субсидується на високому рівні, а також низькі закупівельні ціни на молоко у приватних господарств, що призводить до недоотримання прибутків товаровиробниками та високого ризику банкрутства підприємств; відсутність зацікавленості у вирощуванні худоби через збільшення витрат на її утримання, високий рівень енергоємності процесів та нерентабельність виробництва продукції.

Як наслідок, обсяги виробництва продукції тваринництва за підсумками 2021 року скоротилися на 17,6%, у тому числі в сільгосппідприємствах – на 29,6%.

У розрізі основних підвидів тваринницької продукції негативний внесок мало скорочення виробництва у 2021 році: м'яса у живій вазі – на 6,6% (до 58,2 тис. тонн); молока – на 10,6% (до 180,6 тис. тонн), яєць від птиці всіх видів – на 35,2% (до 372,6 млн. штук).

На 01.01.2022 в усіх категоріях господарств налічується 53,8 тис. гол. великої рогатої худоби (78,4% до 01.01.2021), у т.ч. 28,4 тис. гол. корів (74,2%); поголів'я свиней – 125,7 тис. гол. (71,1%), овець та кіз – 54,1 тис. гол. (93,3%), птиці – 2,7 млн. гол. (68,7 %).

Сприятлива кон'юнктура на зовнішніх сировинних ринках, нові експортні замовлення позитивно вплинули на показники **зовнішньо економічної діяльності регіону**.

Так, зовнішньоторговельний обіг товарів у 2021 році склав 6787,3 млн

дол. США і збільшився порівняно з 2020 роком в 1,6 рази. Зовнішньоторговельні операції проводились з партнерами із 167 країн світу.

Обсяг експортних поставок склав 4741,2 млн дол. США та збільшився на 62,2% (по Україні збільшення – на 38,4%).

У структурі експорту товару основу склали недорогоцінні метали та вироби з них (61,0 % загального обсягу експорту товарів), машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання (12,2%), продукти рослинного походження (7,0%), жири та олії тваринного або рослинного походження (6,8%), мінеральні продукти (6,3%).

Експортні поставки товарів на ринок ЄС збільшилися у 2,2 рази у порівнянні з 2020 роком та становлять 1559,4 млн дол. США, або 32,9% від загальнообласного експорту. Серед країн світу найбільше експортувалися товари до Туреччини – 12,1%, Російської Федерації – 10,4%, Польщі – 6,5%, США, Китаю – 6,4% (відповідно), Італії – 4,9%, Чехії – 3,3%, Болгарії – 3,2%.

Обсяг імпортних поставок склав 2046,1 млн. дол. США та збільшився на 67,5% (по Україні збільшення – на 34,0%). Переважна частина імпорту – це мінеральні продукти (32,2%), недорогоцінні метали та вироби з них (21,3%), машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання (18,5%), живі тварини, продукти тваринного походження (5,1%).

Імпортні поставки товарів в область з країн ЄС збільшилися на 23,0% у порівнянні з 2020 роком та становлять 566,9 млн дол. США, або 27,7% від загальнообласного імпорту. Серед країн світу найбільше продукції імпортувалося з Російської Федерації – 29,2%, Китаю – 13,3%, Туреччини – 8,1%, Німеччини – 7,0%, Польщі – 5,2 %, США – 3,5%.

У зовнішньоекономічній діяльності Запорізької області обсяг експорту товарів традиційно переважає над імпортом. За підсумками 2021 року позитивне сальдо склало 2695,1 млн. дол. США, що в 1,6 рази більше, ніж за 2020 рік (1702,1 млн. дол. США).

Обсяг **обороту роздрібної торгівлі** у 2021 році склав 62,3 млрд. грн. (7 місце серед регіонів), що становить до 2020 року у порівнянних цінах 106,3%

(12 місце, по Україні – 105,1%). Індекс споживчих цін області у січні 2022 року по відношенню до грудня 2021 року склав 101,6% (17-23 місце серед регіонів, по Україні – 101,3%), у т.ч. на продукти харчування та безалкогольні напої – 103,0% (19 місце, по Україні – 102,5%).

Виконання бюджету.

Протягом 2021 року до загального фонду Державного бюджету надійшло 20854,0 млн. грн. доходів. У порівнянні з 2020 роком надходження збільшилися на 92,1%, або на 9999,5 млн. грн.

З урахуванням сум бюджетного відшкодування ПДВ надходження склали 17845,9 млн. грн. що на 9544,1 млн. грн. або у 2,1 рази більше, ніж у 2020 році.

Протягом 2021 року до загального фонду бюджету області надійшло 16052,9 млн. грн. доходів, що на 21,7% (на 2866,6 млн. грн.) більше, ніж за 2020 рік, та становить 104,4% до плану на 2021 рік, затвердженого місцевими радами. Перевиконання плану склало 682,7 млн. грн.

Інвестиційна діяльність.

Однією із основних складових інвестиційної діяльності є **залучення капітальних інвестицій**. За підсумками січня-вересня 2021 року обсяг капітальних інвестицій склав 11,7 млрд. грн. (3,5% від загального обсягу по Україні – це 9 місце серед регіонів), що на 44,8 % більше, ніж у аналогічному періоді 2020 року (3 місце, по Україні – 109,7%), що зумовлено відновленням інвестиційної активності підприємств реального сектору, а також нарощуванням темпів виконання проєктів «Великого будівництва».

Обсяг капітальних інвестицій на одну особу населення (розрахунково) становить 6951,4 грн. проти 4154,8 грн. – за аналогічний період 2020 року.

Традиційно найбільше капітальних інвестицій освоєно в промисловій галузі регіону (5,9 млрд. грн. або 50,4% від загального обсягу) та сільському господарстві (1,6 млрд. грн. або 13,6%).

Найбільшу питому вагу в обсязі капітальних інвестицій мали інвестиції в матеріальні активи – 11,5 млрд. грн. (98,9%), з яких зокрема, у машини, обладнання, інвентар та транспортні засоби – 55,2%, у будівлі та споруди –

38,5%.

Головним джерелом фінансування капітальних інвестицій залишаються власні кошти підприємств та організацій – 7,9 млрд. грн. (68,0% загального обсягу), кошти державного бюджету – 2,9 млрд. грн. (25,1%), кошти місцевих бюджетів – 591,0 млн. грн. (5,1%), кредити банків та інші позики – 139,7 млн. грн. (1,2%).

Капітальні інвестиції у житлове будівництво у порівнянні з аналогічним періодом 2020 року зменшилися на 41,4% і склали 72,7 млн. грн. (або 0,6% загального обсягу).

У 2021 році відновлено позитивну динаміку щодо **зовнішніх інвестицій**. Так, загальний обсяг прямих інвестицій в області (інструменти участі в капіталі) на 30.09.2021 (за останніми офіційними даними Національного банку України «Статистика зовнішнього сектору України») склав 2006,5 млн. дол. США (5 місце серед регіонів, або 4,4 % загального обсягу прямих інвестицій України), що на 40,5% більше, ніж на початок року (1427,8 млн.).

Протягом 9 місяців 2021 року в економіку області закордонними інвесторами вкладено 2,9 млн. дол. США прямих інвестицій (інструменти участі в капіталі, крім реінвестування доходів).

Обсяг прямих інвестицій в області в розрахунку на одну особу становив 1217,2 дол. США.

Житлово-комунальне господарство, стан розрахунків.

Рівень оплати населенням житлово-комунальних послуг за грудень 2021 року по області склав 67,9%, що на 3,4 відсоткових пунктів менше, ніж за грудень 2020 року.

На 31.12.2021 заборгованість населення по видах житлово-комунальних послуг становить:

- постачання теплової енергії та гарячої води – 1852,7 млн. грн. (збільшилась на 14,4% з початку 2021 року);

- постачання та розподіл електричної енергії – 528,2 млн. грн. (збільшилась на 24,8%);

- водопостачання та водовідведення – 373,9 млн. грн. (збільшилась на 12,0%);
- управління багатоквартирним будинком – 409,2 млн. грн. (збільшилась на 8,8%);
- поводження з побутовими відходами – 74,1 млн. грн. (збільшилась на 20,5%).

Доходи населення та ринок праці.

Середньомісячна заробітна плата по області за 2021 рік склала 13782,3 грн. (5 місце серед регіонів, по Україні – 14014,24 грн.) і збільшилась у порівнянні з 2020 роком на 19,3% (по Україні – на 20,9%).

Індекс реальної заробітної плати у 2021 році по відношенню до 2020 року склав 109,7% (18 місце, по Україні – 110,5%).

Загальна сума заборгованості із виплати заробітної плати по області станом на 01.01.2022 склала 78,5 млн. грн. (зменшилась у порівнянні з 01.12.2021 на 7,5 млн. грн. або на 8,8 %), у тому числі на: економічно активних підприємствах – 62,0 млн. грн.; підприємствах, які знаходяться у процедурах відновлення платоспроможності або визнання боржника банкрутом – 16,5 млн. грн.

Сума боргу на підприємствах, які припинили подавати звіти у 2019-2020 роках, на 01.01.2022 становила 6,0 млн. грн.

Борги на 10 підприємствах державного сектору економіки області склали 55,2 млн. грн., або 70,3% від загальної суми заборгованості.

Пожвавлення економічної діяльності позначилося на показниках **ринку праці**. Так, кількість зареєстрованих безробітних громадян на 01.01.2022 становила 14,3 тис. осіб, що на 33,1% менше, ніж на 01.01.2021 (21,4 тис. осіб). Навантаження на одне вільне робоче місце становило 25 безробітних проти 45 – на початок 2021 року.

Крім того, кількість вакансій, поданих до служби зайнятості області, на 01.01.2022 збільшилася на 19,5% порівняно з 01.01.2021 (571 од. проти 478 од.). За допомогою служби зайнятості в області у 2021 році працевлаштовано 20598

осіб, що на 48 осіб (на 0,2%) більше, ніж у 2020 році, проходили професійне навчання – 1291 особа (на 27,0% менше), брали участь у громадських роботах – 2611 осіб (на 50,5% менше).

Кількість зареєстрованих безробітних громадян, які отримували допомогу по безробіттю, на 01.01.2022 становила 12,5 тис. осіб; середній розмір допомоги по безробіттю у 2021 році склав 4064,0 грн.

Станом на 01.01.2022 державну допомогу в області отримували 8,6 тис. малозабезпечених сімей, загальна сума якої у 2021 року склала 468,1 млн. грн.; 39,8 тис. сімей з дітьми (767,1 млн. грн.); 18,6 тис. осіб з інвалідністю з дитинства та дітей з інвалідністю (543,9 млн. грн.).

За січень 2022 року 159,3 тис. домогосподарств області отримали державну грошову підтримку на оплату житлово-комунальних послуг на загальну суму 202,8 млн. грн.

Усі види адресної соціальної допомоги в області виплачувалися вчасно та у повному обсязі, заборгованість із соціальних виплат відсутня.

Додаток Б

Опитувальник напівформалізованого інтерв'ю для респондентів

Вітаю! Мене звуть…...

В даний час ми проводимо соціологічне дослідження на тему «Формування системи управління соціальним захистом у регіоні».

Інтерв'ювання проводиться з метою виявлення основних потреб, очікувань, настрою, самопочуття клієнтів установ соціального захисту.

Опитування проводитиметься анонімно. Ваше ім'я не буде оголошено після його завершення. Дякуємо Вам заздалегідь за цікаву та стратегічно значиму інформацію!

1. До якої категорії клієнтів соціального захисту Ви належите?

2. Наскільки часто Ви звертаєтеся за допомогою до закладів соціального захисту населення? Якщо Ви отримуєте послуги в закладах соціального захисту, як це часто відбувається?

3. Чи знаходять відгук у службах соціального захисту Ваші прохання?

3.1.* Чи ввічливі та доброзичливі працівники установи соціального захисту?

4. Чи влаштовує Вас результат наданої Вам соціальної допомоги загалом?

4.1.* Що саме не задовольняє Вас у наданні соціальних послуг?

5. З якими проблемами вам доводиться найчастіше стикатися при відвідування установ соціального захисту населення? Наскільки загалом Вас задовольняють умови надання соціальних послуг (приміщення, комфорт, компетентність співробітників, черги тощо)?

5.1.* Чи забезпечений доступ до закладу соціального захисту особам з ОВЗ та маломобільним групам (пенсіонерам тощо)?

5.2.* Чого саме немає?

6. Яка на вашу думку роль соціального захисту у формуванні соціального самопочуття населення?

7. Чи довіряєте Ви керівництву соціального захисту за місцем проживання?

8. Оцініть надану допомогу та підтримку, яку надають спеціалісти установ соціального захисту?

8.1.* Чи компетентні працівники установи соціального захисту?

8.2.* Чи ви задоволені якістю надання соціальних послуг?

8.3.* З яких причин Ви не задоволені якістю надання соціальних послуг?

9. Які послуги, що надаються установою соціального обслуговування, чи найбільш значущі для Вас?

10. Як Ви оцінюєте свою поінформованість про роботу установи та послуг, що надаються? Як Ви вважаєте, чи поінформовані Ви про порядок надання послуг у закладах соціального захисту?

10.1.* Якщо Ви вважаєте, що поінформовані про порядок надання послуг в установах соціального захисту, якими способами Ви були поінформовані?

11. Чи володієте Ви інформацією про реалізовані соціальні програми?

12. Чи маєте Ви уявлення про діяльність громадських організацій, які займаються вирішенням соціальних питань

13. Як Ви вважаєте, чи можливе залучення до цього виду діяльності (соціального захисту, надання соціальних послуг) приватних фірм та громадських організацій?

14. Які нові послуги Ви хотіли б отримати у цій установі?

15. Якщо Ви користувалися послугами даної установи раніше, то як на вашу думку, чи змінилася його робота за останній час?

16. Що, на Вашу думку, слід зробити, щоб покращити якість послуг у даній установі? Ваші пропозиції та побажання щодо покращення якості наданих соціальних послуг?

Перш ніж закінчити, ми хотіли б подякувати Вам за участь у дослідженні. Дякуємо, що Ви знайшли час та можливість відповісти на запитання!

Додаток В

Опитувальник експертного інтерв'ю

Вступ

- Добрий день! Давайте познайомимося. Мене звати …..

– Ми проводимо соціологічне дослідження, мета якого полягає у вивченні стану системи управління соціальним захистом населення Запорізького регіону. Результати інтерв'ю мають дати відповіді на наступні питання які нас цікавлять:

1. Основні проблеми системи управління соціальним захистом у регіоні.

2. Існуючі можливості системи управління соціальним захистом у регіоні.

3. Ефективність системи управління соціальним захистом у регіоні.

4. Перспективи з основних напрямів оптимізації системи управління соціальним захистом у регіоні.

Я запитуватиму вас, а ви відповідатимете на них. Правильних та неправильних відповідей бути не може, нас цікавить саме Ваше думка, Ваші практики та Ваш досвід. Тому велике прохання висловлювати саме свою думку, навіть якщо вона різниться, на Вашу думку із загальноприйнятим уявленням.

– Ви не проти, якщо я запишу розмову на диктофон? Щоб не відволікатися на записи в блокнот, і при цьому не пропустити нічого важливого.

Вступна частина. Про себе.

1. Розкажіть про себе. П.І.Б.? Скільки вам років? Яка у Вас освіта? Ваша посада? Як довго ви обіймаєте цю посаду?

Основна частина.

2. Як ви вважаєте, на що, перш за все, орієнтована система управління соціальним захистом у регіоні? На що, на вашу думку, перш за все, має бути орієнтована система управління соціальним захистом у регіоні?

3. Як ви вважаєте, з якими труднощами стикаються соціально-

управлінські кадри при реалізації державного законодавства на місцевому рівні? Як Ви оцінюєте розробленість законодавчого, ресурсного механізму реалізації соціального захисту у регіоні?

4. Як ви вважаєте, чи існує сьогодні проблема з нестачею керівників, які здатні впроваджувати інновації, а також їх генерувати? Якими якостями, на вашу думку, має володіти спеціаліст, який працює у соціальній сфері?

5. Як ви думаєте, які труднощі зазнають соціально-управлінські кадри Вашого регіону у своїй професійній діяльності?

6. Яке, на вашу думку, матеріально-технічне обладнання установ соціального захисту?

7. Організацію яких соціальних служб та установ у Вашому регіоні Ви вважаєте пріоритетною?

8. Які громадські організації, що надають підтримку населенню, Ви знаєте? Як Ви вважаєте, якою має бути ідеальна структура взаємодії органів виконавчої влади та інших суб'єктів у реалізації системи управління соціальним захистом регіону?

9. Які види соціального захисту здійснюються у соціальних службах вашого регіону? Які види соціального захисту, на Вашу думку, повинні здійснюватися у соціальних службах вашого міста, району? Наскільки сьогодні, на вашу думку, ефективно реалізується впровадження нових форм соціального обслуговування у регіоні?

10. Які соціальні групи, на Вашу думку, більшою мірою сьогодні потребують соціального захисту в регіоні?

11. Які соціальні програми з підтримки населення реалізуються зараз у Вашому регіоні? Як ви думаєте, наскільки ефективно працює державна цільова програма «Забезпечення соціальної захищеності та зайнятості населення»? Чи берете Ви участь у спільних програмах з представниками інших відомств?

12. Наскільки, на вашу думку, розвинені та доступні інформаційні ресурси в галузі системи управління соціальним захистом у вашому регіоні?

13. Чи вважаєте ви вирішення соціальних проблем одним з головних

напрямів ефективного розвитку регіону? Як, на Вашу думку, змінилася ситуація у сфері соціального захисту населення за останні кілька років у регіоні? Як ви оцінюєте нинішню ситуацію у соціальній сфері в регіоні? Чим ви пояснюєте таку ситуацію?

14. Що, на Вашу думку, необхідне для організації ефективного управління соціальним захистом регіону, що є першорядним?

15. Які, на вашу думку, основні напрямки перетворення системи управління соціальним захистом у регіоні? Як ви вважаєте, які перспективи за даними напрямами реорганізації системи управління соціальним захистом та підвищення ефективності надання послуг?

Завершальний етап.

У той короткий час, який у нас залишився, мені хотілося б, щоб ви відповіли ще на одне запитання:

16. Які рекомендації Ви можете запропонувати щодо підвищення ефективності системи управління соціальним захистом у регіоні?

Перш ніж закінчити, я хотіла б, подякувати вам за участь у дослідженні.

Дякую, що Ви знайшли час та можливість відповісти на запитання!